

Eira Söderholm
Aikamatka
(Tidsreise)

Oversatt til norsk av Irene Andreassen og Agnes Eriksen

Innhold

1. Til Alta (første kapittel).....	3
Vi blir kjent og drar på en reise	3
I Alta.....	4
2. Vi er fremdeles i Alta (andre kapittel)	8
Hvordan bodde folk?.....	8
<i>Historien om Lannan Nilla eller Knud Qvæn</i>	9
Litt om Alta på 1700-tallet	10
Hvor skal vi så dra? Hvor ønsker dere å dra?.....	12
3. Gruppa til Sammeli kom til Porsanger (tredje kapittel)	13
Petterin Mikko kommer for sent.....	13
På toppen av Kuosuvaara eller Hestnesfjellet	14
Her er det godt å bosette seg!	15
Folk er forskjellige.....	17
4. Det skjer i Kvænangen! (Fjerde kapittel)	19
Stiinan Leena vil være dristig.....	19
Vi er i Kvænangen	20
Gruvearbeid er ikke for folk.....	20
Til helvete med myndighetene!	21
Guds fred til alle!	22
Klokka er allerede ett.....	23
Vil du vite mer?	24
5. Hvor skulle vi dra hjemmefra? (Femte kapittel).....	26
Hvor kom vi?	26
Hvor skulle vi dra hjemmefra?	26
Hvem var vi egentlig hos?	29

Litt om Nordkalottens historie.....	29
Er vi kvener eller er vi finlendere?.....	30
6. Presten i Vadsø (sjette kapittel)	32
I Vadsø er det nesten storm	32
Det ble prest av sønnen til en finsk fisker	33
Kvenene må bli norske.....	35
7. Beronkas oppgave (syvende kapittel)	38
Vi får ikke gi opp håpet.....	38
Dere har så rett!.....	39
Eksisterer vi fortsatt?.....	40
Kilder:.....	42
8. Peder Bergmo og fortellingene (åttende kapittel).....	43
La oss hente Peder til vegviser!	43
Det aller eldste mennesket.....	43
Verdens vakreste dal!	44
Peder som yngre og eldre!.....	45
Den største gjerningen i Peders liv	46
Peder har finske jenter som gjester	47
Ole Olsen Gaup og den største bygninga	48
Den aller barskeste mannen.....	49
Gratulerer Peder, den beste fortelleren!	49
Hvem var den der Peder egentlig?	50
9. La oss være kvener! (Niende kapittel)	51
Hvem var det Peder fikk prisen av, og hvorfor?.....	51
Vi ber en bilist om skyss	52
Vi treffer Terje Aronsen.....	53
Hvorfor snakka kvenen norsk til finlenderen?.....	54
La oss lære ungene deres eget språk!	54
La oss lage et senter for eget språk og kultur!	55
La oss være kvener!	55
Slik begynte det hele!	56
10. La oss holde gjestebud! (Tiende kapittel)	58
I gjestebud spiser man ikke ferdigmat!	58
La oss spise fisk, kjøtt og suppe.....	58
Forskjellige kaker, hoder og grøt... ..	59
Mange slags brød og lefser	59
Ville Virtanen hadde en hane med!.....	60
Ragnhild vil ha vitaminer	61
Blåbær, markjordbær, åkerbær, rips	62
Men Mikko har jo laga vin!	62
Mat er det nok av til en større flokk også!	63
Bordet er dekket.....	63
La oss spise og drikke, synge og danse, gråte og le.....	63

1. Til Alta (første kapittel)

Vi blir kjent og drar på en reise

På universitetets gårdsplass står det et skikkelig stort hus. Det huset er helt rundt. I huset er det et sånt rundt rom, hvor det er en tidsmaskin! Den tidsmaskinen er også rund.

Vi er i det rommet. I rommet er det fem personer, tre jenter og to gutter. De er studenter. Og der er også jeg. Vi har tenkt å dra på en tidsreise til de gamle kvenene. Det er forferdelig spennende. Vi får se, hvordan tidsreise det blir! Men først må vi bli kjent.

Først jeg: Velkommen! Og god dag til dere alle! Jeg er Annan Kaisa, og jeg skal ta dere med på en tidsreise til de gamle kvenene. Jeg ser, at dere er fem personer her, tre jenter og to gutter. Men jeg kjenner dere ikke og vet ikke hvem som er hvem. Vi må bli kjent, slik at vi vet hvem som er hvem. Vær så snill og fortell hva dere heter. Vær snill og fortell også hvor dere er fra.

Den første jente: God dag! Jeg er/heter Maijan Kreeta og jeg er fra Lyngen.

En annen jente: Jeg for min del er Stiinan Leena og jeg er fra Kvæningen. God dag!

Annan Kaisa: God dag! Og hvem er så du?

Den tredje jenta: Jeg? Jeg er Hannun Hanna, fra Bugøynes. Men nå bor jeg i Tromsø.

Annan Kaisa: Enn guttene her da? Hva heter dere da?

Den første gutten: Nå, mitt navn er Mikko, Petterin Mikko. God dag! Jeg er fra Tromsø. Og han her ved siden av meg, det er Liisan Matti fra Alta.

Liisan Matti: Jo, jeg er fra Alta, men nå bor jeg ikke i Alta. Jeg bor i Bergen.

Annan Kaisa: Javel, dere er en trivelig gjeng! La oss gå inn i den tidsmaskinen der og dra straks.

Vi går inn i tidsmaskinen. Der er det ti stoler. Og en stor tavle, hvor det er et kart med årstall.

Annan Kaisa: Sett dere og fest sikkerhetsbeltet. Vi lukker døra straks og drar. Men hvem ...?

En fremmed mann: Vent! Dere får ikke dra ennå! Jeg vil også være med!

Annan Kaisa: Nå, hvem er nå du da?

Den fremmede mannen: Jeg er Ville, Ville Virtanen. Finlender. God dag! Jeg vil også bli med. Har dere plass til meg også?

Annan Kaisa: Joda. God dag! Jo, vi har plass enda. Men vet du, hvor vi har tenkt å dra?

Den fremmede mannen: Jo, det vet jeg. Dere skal på en tidsreise til de gamle kvenene. Jeg har også lyst til å dra.

Annan Kaisa: Nå, hva skal du der? Er du også en kven slik som de andre?

Ville Virtanen: Jeg er nok ikke kven, men min far er fra Norge og jeg vil også lære om min gamle historie. Og jeg har også tidligere vært på en tidsreise. Jeg studerer arkeologi og en gang var jeg på en tidsreise til jernalderen.

Det var morsomt!

Annan Kaisa: Jaha. Det kom brått på. Men en finlender kan jo også bli med til de gamle kvenene. Vi har enda en ledig plass. Sett deg der ved siden av Stiinan Leena. Nå drar vi altså.

Maijan Kreeta: Se! Der kommer en dame løpende enda. Hva er det hun vil?

Den fremmede damen: God dag! Puh! Jeg måtte løpe. Jeg hørte, at dere skal reise til de gamle kvenene, og jeg vil også bli med. Har dere plass til meg?

Annan Kaisa: Du store min tid! Vi må dra nå! Men hvem er du egentlig? Og hvorfor vil du bli med? Er du kven?

Den fremmede damen: Jeg er Ragnhild Hansen. Nei, jeg er ikke kven, jeg er norsk/nordmann. Men jeg kan kvensk, fordi jeg har studert det.

Annan Kaisa: Ja vel, men hvorfor vil du bli med?

Ragnhild Hansen: Hvorfor jeg vil bli med? Du skjønner, jeg hørte nettopp, at dere har tenkt å dra på en tidsreise til de gamle kvenene. Jeg er historielærer der på høyskolen og i neste time skal jeg fortelle om kvenene til studentene mine. Jeg vet jo ganske mye om dem allerede, fordi jeg har lest om dem. Men det hadde vært morsomt å fortelle, når man selv har sett, hvordan de gamle kvenene var.

Annan Kaisa: Men vet du, hvordan man drar på en tidsreise? Er du ikke redd i det hele tatt?

Ragnhild Hansen: Jeg er ikke redd for noe. Og jeg har vært på tidsreise mange ganger før, en gang også til vikingtiden.

Annan Kaisa: Nå, bli med da. Vi har en plass igjen. Fest nå alle sikkerhetsbeltene så drar vi. Eller kommer det enda noen?

Alle roper: Nei! Og vi venter ikke på noen lenger. Vi vil dra! Vi har ikke tid til å vente på noen lenger. Vi vil ikke sitte her på universitetets gårdsplass hele dagen!

Annan Kaisa: Bra! Da drar vi. En to tre fire fem seks sju åtte ni ti. Nå!

I Alta

Hohoo! De reisende drar gjennom tid og rom. Men snart er de på jorda igjen. Du store min tid! De har helt annerledes klær på seg enn de hadde, da de gikk inn i tidsmaskinen. Nå er de akkurat som de gamle kvenene.

De står på ei fjellside. Det er morgen. Det er veldig lyst. Sola varmer. Foran dem er det ei bred elv og rundt dem er det tett skog. På marka er det ennå snø og elva er islagt. De er på østsiden av elva. Når de ser over elva, ser de ei lita bygd. Den ligger på et nes ved elvebredden. Litt lenger borte er det ei anna bygd. Den ligger helt nede ved elvemunningen, på vestsiden. Det er mange hus der. Og på ei slette i nærheten av bygda står det mye folk, menn og kvinner. Og unger også.

Ragnhild: Huff! Hvor kom vi nå? Hvor er vi? Et sånt sted har jeg aldri sett før! Men pent er det her. For et vakkert sted! Så pen elv. Og pen furuskog. Og sola skinner så varmt. Det må være vår. Men hva er det som skjer der borte? Det er jo så mye folk der!

Annan Kaisa: Du kom jo så sent med på turen vår, så du vet jo ikke, hva vi hadde tenkt. Jeg skal fortelle deg det. Vi ville komme til Alta, hit til Vest-Finnmark. Her har kvenene bodd allerede fra gammelt av. Nå skal vi være i år 1748, 5. mai. Den bygda der, som ligger på vestsiden av elva, er Aronnes og bygda i elvemunningen er Elvebakken.

Petterin Mikko: La oss dra til Elvebakken for å se, hva som skjer der. Men hva skal vi si, når folk spør om hvem vi er?

Annan Kaisa: Vi sier, at vi akkurat er kommet til Alta. Vi sier, at vi kommer langt sørfra, så langt, at de aldri har hørt om et sånt sted. Ok, la oss dra. Det er ikke lang vei, så vi kan jo spasere dit til Elvebakken.

På Elvebakken. På sletta i nærheten av bygda er det mye folk. De står og snakker. Men hva snakker de egentlig om? Hva er det egentlig som skjer her? Det vil vi vite. Vi får se oss om og forhøre oss litt.

En gammel kone: For en gledens dag! Nuutti er kommet tilbake! Har dere hørt det? Nuutti er kommet tilbake fra kongen!

En annen gammel kone: Hva sier du? Er det sant? Er Ollin Nuutti (Knut Olsen) kommet tilbake fra kongen i København? Når kom han? Var det i natt han kom?

Den første kona: I natt. Kona hans, Nuutin Kreeta, var hos meg i dag tidlig for å hente melk og brød og fisk, så hun kunne gi til Nuutti. Han var veldig sulten, selvfølgelig, da han kom hjem. Og trøtt var han.

Den andre gamle kona: Nå, hva hadde han å fortelle? Fortalte han noe om hvordan det gikk med han Nuutti der borte hos kongen?

Den første kona: Visst fortalte han. Hysj! Se! Der kommer han Nuutti. Tenk at vi får se ham igjen!

Ollin Nuutti nærmer seg langs veien fra Aronnes og er snart hos menneskene som står der. Alle, hele gjengen fra Elvebakken, samles rundt ham.

En gammel mann: Nå, velkommen, Nuutti! Der er du jo! God morgen!

Ollin Nuutti: God morgen! Her er jeg nå. Hvordan går det her?

Den gamle mannen: Det går bra. I alle fall nå, når vi fikk se deg igjen! Vi trodde nå, at du ikke kom tilbake fra den turen. Du dro om høsten, og vinteren gikk og nesten våren også. Først nå kom du tilbake. Snart tiner snøen og så er det sommer. Og om sommeren er det vanskelig å ferdes. Man kan ikke gå på ski og heller ikke kjøre med rein. Men du rakk det likevel før sommeren.

Nuutti: Visst rakk jeg. Jeg hadde ikke lyst til å bli gammel der i Danmark. Det holder, at kona eldes her. Ha, ha! Men jammen var det en lang tur. I høst dro jeg og først nå i vår kom jeg meg tilbake. Først kjørte jeg med rein til Kautokeino på svensk side, derifra til Karesuando, derifra nedover langs Torneelva. Innimellom måtte jeg også gå på ski, når jeg ikke fikk tak i rein. Og innimellom måtte jeg gå også. Det var en lang tur. Gjennom Sverige dro jeg. Jeg fikk brev fra Stockholm om at jeg kunne komme til Danmark. Så nærmet jeg meg København. Fra Sverige – eller er det Danmark? – fra Skåne til København kjørte jeg over isen med hest, fordi Öresund var islagt. Det var en vanskelig reise. Nå drar jeg straks til den onde amtmann Kjeldsen. Jeg har et brev til han fra kongen. Det må jeg gi til amtmannen og det straks. Slik er ordren.

En annen mann: Fikk du snakket med kongen da? Forstår kongen nå, hvordan livet her er for oss? Får vi nå leve og være, slik rett og godt er?

Nuutti: Jeg forteller alt etterpå. Nå rekker jeg det ikke. Jeg har ikke tid, fordi jeg må gå til amtmannen.

En gammel mann: Vent nå litt, Nuutti. Fortell hvorfor du ble så lenge på den turen. Selv om du kjørte med rein og gikk på ski og til fots og kjørte med hest også, så var nå ikke turen så lang. Hva var det egentlig som hendte deg der i København? Hvorfor ble du så lenge der?

Nuutti: Da jeg dro om høsten, så fikk jeg et brev med meg som presten i Talvik, han Falck, skrev. I brevet forklarte presten alt om hvordan livet er for oss her og hvordan amtmannen plager oss. Jeg ga så det brevet til kongen. Men jeg fikk ikke snakket med kongen straks, fordi det var en udugelig hoffmann der. Jeg visste ikke, at det var bror til amtmannen, og jeg ga brevet til ham først. Han ville jo ikke gi brevet til kongen. Så først måtte jeg treffe den gamle presten vår, Leemin Nuutti (Knut Leem), i København. Han kjente meg og tok meg med til kongen. Så fikk jeg snakket med kongen. Jeg ga det andre brevet til kongen. Du skjønner, heldigvis hadde presten i Talvik gitt to brev til meg. Kongen leste brevet og forsto straks, hva som er rett og sant og hvor vanskelig livet vårt er her. Han skrev et nytt brev og sendte det med meg, og det må jeg nå straks bringe til amtmannen.

Adjø, alle dere gode altaværinger. Nå har jeg ikke tid til å fortelle mer. Ha det bra! Etterpå forteller jeg så alt om hva som hendte på turen og i København. Så får dere vite alt.

Nuutti sier ikke mer, men begynner å gå til amtmannen. Den onde amtmannen bor på Elvebakken, i nærheten. Han har et stort, nytt hus der. Folk står ennå lenge på sletta på Elvebakken og snakker. De er veldig glade. De tenker visst, at de får et bedre liv nå, når kongen har skrevet til amtmannen. Selv om de ikke vet, hva kongen har skrevet. Vi vet det heller ikke. Knut vet det visst heller ikke.

Men nå er det tid for oss å dra tilbake til den andre siden av elva til tidsmaskinen i fjellsiden. Det er best å dra før folket på Elvebakken ser oss. Eller ser dem oss likevel? ---

Hevoinen oon hest

...

(Fra heftet "Piu pau paukkuu" (2003) av Agnes Eriksen. Skrivemåten er noe endret.)

2. Vi er fremdeles i Alta (andre kapittel)

Hvordan bodde folk?

Vi er igjen i tidsmaskinen vår. Det begynner å bli kveld allerede. Vi setter døra igjen og lukker vinduene. Vi hviler og snakker.

Ragnhild Hansen: De folkene så jammen merkelige ut! Hva sa du, Kaisa, hvilket år var det? 1748? Og i mai måned? Jammen var det en kald mai måned, det var ennå is på elva. Selv om sola skinte fint der fra en klar himmel! Og visst var Alta vakker på den tiden med så fin furuskog.

Liisan Matti: Ja. Og blått hav og blå himmel og frisk luft. Å, du verden! Slik er det ikke nå! Jeg kunne nesten ikke kjenne det stedet! Forstår dere, jeg er fra det der stedet! Og jeg kjente nesten ikke stedet igjen! Selv om Altaelva jo er på plass ennå, og det er bygda også, hvor vi var i sted, Elvebakken altså. Der er det jo mange høye hus nå, da var det bare noen tømmerhus. Det var ikke vinduer i husene heller, bare glugger. Eller hva kaltes de hullene i veggene?

Petterin Mikko: Åja, de hullene? Jeg tror, at det var sånne som de før kalte for ljorer. Du skjønner, det var der de slapp ut røyken. De husene, det var sånne røykstuer, det var ikke skorstein i dem. Når de fyrte i ovnen så kom det mye røyk inn i huset. Den måtte så slippes ut gjennom ljorene. Men det kom jo også lys inn gjennom ljorene.

Ragnhild Hansen: Men det er jo forferdelig! Da var altså veggene i huset helt sorte og skitne! Og taket og gulvet og alt!

Hannun Hanna: Nei, nei, Ragnhild. De gamle kvenene var veldig renslige folk og ikke skitne i det hele tatt. Ja, altså, veggene og taket var jo kanskje sorte, men de var ikke skitne likevel. De vasket alltid godt og skurte med sand. Og gulvet ble skurt til det var helt hvitt. Selv om det ofte også kunne være slik at det bare var jordgulv eller også sandgulv i huset. Men skittent var det ikke i huset, selv om det var jordgulv eller sandgulv. Det er sikkert! Kvenene har alltid vært et renslig folk! For de hadde badstue også!

Matti Virtanen: Ja, ja, vi tror det! Rop nå ikke! Men fortell nå, hvem var egentlig Ollin Nuutti? Er det sant, at en mann fra Alta har vært helt i København og snakket med kongen? Hvordan er det mulig? Da fantes det jo ikke noen transportmidler engang. Ikke var det biler, ikke var det fly, ikke tog, ikke engang bakketog, for ikke å snakke om lufttog. Hvordan kunne man reise den gang, uten noe?

Stiinan Leena: Nå, du hørte jo. Eller hørte du ikke etter? Han kjørte med rein og hest og av og til gikk han på ski og til fots også. Man reiste da før også!

Petterin Mikko: Ja, og hvis han hadde reist om sommeren, så hadde han jo kunnet reise med båt også. Her fra Alta til Kautokeino var det også da

vanskelig å ferdes med båt, fordi det er så strie fosser og høye vannfall. Men når man kommer seg til Karesuando, så er det lett å ferdes nedover med båt helt til Bottenvika.

Matti Virtanen: Okei, okei! Saken er klar. Men han Ollin Nuutti? Hvem var han egentlig? Har et slikt menneske eksistert?

Annan Kaisa: Ja visst! Visst har Ollin Nuutti eller Knud Qvæn levd. Dere skjønner, det var det jeg ville fortelle dere om, hvis dere da vil høre.

Alle: Jo, jo, selvfølgelig! Vi vil høre alt. Fortell!

Annan Kaisa trykker på en knapp, og i det samme står det en dame foran dem, som har nesten likens klær som altaværingene, som de nettopp var hos. Damen begynner å fortelle. Alle lytter.

Historien om Lannan Nilla eller Knud Qvæn

Knud Qvæn eller Knud Olsen eller Ollin Nuutti eller – slik som folk også sier – Lannan Nilla har nok eksistert. Han var en kvensk mann, som levde i Alta på 1700-tallet. Om han er det fortalt mange historier, og Knud Qvæn kjenner man i hele Nord-Norge. Slik er fortellingen om Lannan Nilla:

Nilla var en kven. Han hadde flyttet, da han enda var en ung mann, fra bredden av Torneelva til Alta. I Alta hadde han åkrer og jorder, han hadde dyr og fisket i Altaelva og på fjorden og på storhavet. Nilla syntes det var godt å bo i Alta.

I Alta bodde det mange kvener den gangen. Det var flere kvener enn nordmenn. Det bodde også mange samer der. Og folk levde sammen i fred og fordragelighet.

I Alta bodde også amtmannen i Finnmark da. Amtmannen likte ikke kvenene. Han sa at kvenene ødela skog, fisket uten tillatelse og drev ulovlig handel med borgerne i Tornio. Amtmannen plaget kvenene. Derfor begynte kvenene å kalle ham for den onde amtmannen.

Men Nilla han begynte å gjøre motstand mot den onde amtmannen. Han sa at det var amtmannen selv som ødela skog og drev hogst uten tillatelse. Amtmannen hadde, skjønner du, et stort sagbruk i Sagelv, og for å kunne drive sagbruket måtte det hugges mye furuskog. Amtmannen ble sint og sendte Nilla til fengselet i Vardø. Der måtte Nilla være i mange år.

Da Nilla kom ut av fengselet, kom han tilbake til Alta. Der fikk han et råd fra presten i Talvik om at han burde dra til København, til Danmarks og Norges konge og der fortelle, hvordan den onde amtmannen var, og hvordan han

plaget kvenene i Alta. Presten skrev også et brev til kongen, og det tok Nilla med seg på reisen. Det var høst da Nilla dro.

Nilla reiste gjennom Sverige. Han måtte gå på ski og kjøre med rein. Til slutt kom han til København. Men det var allerede vår, da han fikk komme til kongen og fikk fortalt om ærendet sitt. Kongen lyttet til det Nilla fortalte ham og leste også brevet fra presten i Talvik. Kongen skrev et brev og sendte det med Nilla og ga ordre om at Nilla måtte gi det til amtmannen. Så dro Nilla tilbake til Alta.

Nilla kom tilbake til Alta og fortalte altaværingene hva som hadde hendt i København. Men da den onde amtmannen fikk kongens brev, ble han sint. Hva som sto i brevet, det fortalte han ikke til noen. Men han plaget kvenene enda mer enn før.

Men neste vår kom kongens skip fra København til stranda på Amtmannsnes. På skipet var kongens menn, og de gikk straks til amtmannen og tok han til fange. De bandt amtmannen fast i skipets mast og dro tilbake til København.

Etter det har ingen hørt noe om den onde amtmannen.

Hvis du vil lese mer om Ollin Nuutti eller Knud Olsen, så står det ganske mye om ham bl.a. i følgende bøker:

Jens Petter Nielsen: ”Altas historie. Bind 1. De glemte århundrene 1520-1826.” Alta kommune 1990.

Hans Kristian Eriksen: ”Konflikten mellom amtmann og almue i Finnmark på 1700-tallet.” – Håløygminne 13, 453-463.

Just Qvigstad har også skrevet ned historien om den onde amtmannen, slik folket i Kvænangen har fortalt den på 1800-tallet. Den finner du, når du ser på tekstene, som vi har i tekstboden.

Litt om Alta på 1700-tallet

Når de første kvenene flyttet til Alta vet vi ikke. Det vi vet er at allerede fra gammelt av har kvenene drevet med handel i Alta. Dit har kvenborgere fra Tornio kommet til marknadene for å selge alle slags varer. Der har kvenene allerede fra gammelt av også drevet med havfiske om våren. Slik at de var kjent i Alta allerede fra før, for fra 1600-tallet har vi de første dokumentene om kvenske beboere i Alta.

Allerede på 1700-tallet bodde det mange kvenner i Alta. For det meste bodde de på Elvebakken og andre steder ved Altaelvas bredder. Der var det fint å dyrke jord og fiske i elva. Kvenene i Alta hadde jo gode åkrer og enger på elvebredden og på Elvebakken. De hadde dyr, kyr og sauer. De var de første som dyrket jorda i Alta. De dyrket også korn, for det meste bygg.

Major Peter Schnitler, som på 1700-tallet trakk opp grensene mellom Norge og Sverige, forteller, at

”Det eeneste Sted, hvor har fundet Ager-Dyrkning og Korn-Vext, har været i Vest-Finmarken ved Altens Elv paa Elv-Brædene, hvor i forrige Svenske-Russiske krige en 16 Qvæner, (saa kaldes her i Landet de fra Torne-Lapland og Ost-Finland overkommende Svenske Bønder) paa privative-Norsk Grundsigt have nedsatt, og, som de ere gode Avels-Mænd, dyrket Jorden, at der faaes Korn.” (Schnitler 1742-1745, 54.)

Om kvenene i Alta er det også fortalt, at de var veldig dyktige laksefiskere. De viste, hvordan man skulle drive stengselsfiske for å få mye laks.

I Alta var det en stor furuskog på begge sider av Altaelva, og derfor likte kvenene i Alta å bo i dalen som Altaelva dannet. De bodde i tømmerhus, mens samene og også nordmennene ofte bodde i torvgammer. Derfor trengte kvenene mye skog. Den norske skogfogden, Niels Andersen, skrev i år 1734 til amtmannen i Vardø (amtmannen i Finnmark bodde ennå i Vardø da), at hans kvenske nabo stadig bygde nye hus, selv om han allerede hadde nok med hus. Men nordmannen kunne jo ikke forstå, at en kven måtte ha ei badstue også.

På 1770-tallet ble det i Alta målt opp jord til folk. Da reiste jordmåler Bredahl hos bøndene og spurte dem om jordene, engene og åkrene deres. Han spurte også om hva navnet på de forskjellige jordene var. Av disse navnene kan vi se, om husbonden har vært kven, same eller nordmann. Vi har et kart hvor dere kan se, hvor i Alta jordene til kvenene har vært og hvor samenes eller nordmennenes åkrer har vært.

Altaværingene handlet også med kvenborgerne fra Tornio. Fra gammelt av var marknadsplassen ved sjøen, i nærheten av Bossekop, derifra litt østover. I gamle dokumenter står det at navnet på marknadsplassen var Eggeskall. Men etter år 1740 hadde altaværingene ikke lenger lov til å handle med borgere fra Tornio. De trengte likevel varene, som kvenene i Tornio solgte og ønsket å kjøpe dem. Så kan vi lese i dokumentene at i år 1750 inviterte altaværingene den tornedalske handelsmannen Ole Staalnack til Elvebakken. De og samene i Alta var glade for at Staalnack kom til Alta. De handlet med denne handelsmannen. Det ble den onde amtmann Kieldsen sint for, og han ville ha altaværingene i fengsel. Men fikk det ikke. Etterpå kunne likevel ikke borgere fra Tornio lenger komme til Alta.

Men kvenene var likevel kongens gode undersåtter. År 1747 underskrev de et dokument, hvor de lovte å være undersåtter bare av kongen ”for Danmark og Norge, vår Nådige Suverene Konge og Herre”, slik det står i dokumentet. Kongens fiender, det betyr svensker, lovte de å gjøre motstand mot.

Og slik ha altaværingene alltid fra den tid av og til denne dag vært kronens gode undersåtter.

Hvor skal vi så dra? Hvor ønsker dere å dra?

Annan Kaisa: Ja, nå vet vi ganske mye om Alta. Et sånt trivelig sted som det var på 1700-tallet. Og der bodde det så kjempeflinke folk! Men er det nok fra Alta nå? Hvor vil dere dra neste gang?

Hannun Hanna: Jeg synes at vi må dra til Øst-Finnmark. Vi så allerede hvordan livet i Vest-Finnmark var. Kunne vi ikke ta en tur til Varanger, om så til Bugøynes? Man kommer seg vel dit også med denne tidsmaskinen?

Annan Kaisa: Ja visst, med denne kommer man seg til enhver tid og ethvert sted, hvor vi enn ønsker.

Stiinan Leena: Nei, nei, vi drar ikke dit! Vi var jo allerede i Finnmark. Nå vil jeg dra til Troms. Om så til Lyngen eller Kåfjord eller Nordreisa. Eller aller best ville det være, om vi dro til Kvænangen. Det er et fint sted!

Petterin Mikko: Jeg vil gjerne besøke Tromsø by. Det hadde vært morsomt å se, hvordan folk her levde på 1700-tallet. Og var det folk her da?

Matti Virtanen: Ja, ja, de er nå visst fine alle stedene. Jeg har lyst til å besøke alle de stedene, hvor kvenene har levd og bodd. Men jeg synes nå at det aller beste hadde vært å dra til Porsanger. Min bestefar er derifra. Det stedet vil jeg gjerne se. Kunne vi ikke dra dit?

Annan Kaisa: Men hør nå her, kjære venner! Vi rekker nok, vil jeg tro, å besøke alle de der stedene. Vi har jo ennå mange reiser foran oss. Vi må bare planlegge. Men vi får se. Vi har jo et møte på bredbånd og vi snakker om det der da. Nå sier vi bare på gjensyn og adjø! Ha det bra!

Alle: Ha det bra du også! Snart møtes vi igjen!

3. Gruppa til Sammeli kom til Porsanger (tredje kapittel)

Petterin Mikko kommer for sent

Sommeren er allerede gått. Høsten er kommet. Det er en vakker høstdag. På Universitetets gårdsplass er det mange studenter. Men der er også tidsmaskinen vår. Der sitter vi, og ingen ser oss. Vi venter på enda en reisende. Vi venter på Petterin Mikko. Hvor er han egentlig? Hvorfor kommer han ikke? Har han havnet i feil tid? Men han har jo ikke egen tidsmaskin. Og han bor jo i Tromsø. Nå, man må bare vente. Vi snakker.

Hannun Hanna: Nå, hvor drar vi nå altså? Når vi drar altså. Hvis vi altså drar.

Liisan Matti: Hva! Var ikke du med på bredbåndet, da vi snakket om det? Eller husker du ikke? Eller hørte du ikke etter?

Hannun Hanna: Nå, jeg var ikke med! Jeg fortalte jo at jeg ikke kan være med på det møtet! Jeg fortalte jo at jeg da måtte dra til bestemora mi i Italia, fordi hun hadde fødselsdag. Og fordi hun hadde fødselsdag, så kunne jeg jo ikke sitte på bredbåndet og prate! Der i Torino var hele slekta samlet. Der var bestefar, og der var min mor og far og begge søstrene og en bror og tante Kerttu og onkel Mikko og så søskenbarna mine Antti og Maija og ...

Stiinan Leena: Nå, du store min! Jammen har du slekt! Men hva gjør de i Italia?

Hannun Hanna: Bestemor flyttet dit allerede for lenge siden. Bestefar flyttet så etter henne til Italia. Vi andre bor noen i Tyskland, noen i England, noen i Russland, noen i Sverige, noen i Kina, noen...

Liisan Matti: Nå er det sannelig nok om dine slektninger! Men hvorfor så du ikke etter på bredbåndet, hvor vi skal dra? For Annan Kaisa forteller alt der, hvis man bare vil se og lese og høre.

Hannun Hanna: Det var så stort fødselsdagsselskap, og da jeg traff broren min og søstrene mine og ... Ja, så glemte jeg hele saken. Jeg kom først nå med hurtigfly fra Italia. Bra at jeg i det hele tatt rakk hit til tidsreise! Med lufttog hadde jeg ikke rukket.

Liisan Matti: Nå, bra at du rakk å bli med! Jeg synes ikke det hadde vært artig å reise uten deg!

Ragnhild Hansen: Men hvor er han Petterin Mikko? Jeg har ikke lenger lyst til å vente.

Ville Virtanen: Der kommer han løpende! Håret bare flagrer i vinden. Hvorfor kommer han så sent? Hoi, Mikko! Kom nå fort! Hvor har du vært?

Petterin Mikko: Ohhoh! Unnskyld at jeg kom så sent. Jeg har vært barnevakt.

Onkelen min reiste til Amerika. De har en liten en, og jeg måtte være barnevakt,

før kona hans kom hjem fra jobb. Dere skjønner, da søskenbarnet mitt hadde reist til Kina og onkels svigerfar til Japan og ...

Annan Kaisa: Bra, bra! Vi tror det nok. Nå er det nok om bestemødre og bestefedre og søstre og brødre og morbrødre og farbrødre og svigerfedre og all verdens slektninger. Bra at du er her nå. Nå drar vi straks til Porsanger, til Børselv.

Hannun Hanna: Hva! Til Børselv? Er det dit vi skal dra? Jeg trodde at vi skal dra til Øst-Finnmark.

Annan Kaisa: Ennå rekker vi nok dit også. Men nå drar vi for å se, hvordan sakene var i Børselv på 1700-tallet. Det var det vi avtalte.

På toppen av Kuosuvaara eller Hestnesfjellet

Og huiiii! Igjen er vi på en fjellside. Eller nesten på toppen av fjellet. På tidsmaskinens skjerm sees en rad med mennesker som klatrer opp fjellsida. I rommet dukker en mann opp, som snakker og sier:

”Børselva slynget seg som et skinnende og vakkert sølvbånd mot nord denne vakre solfylte høstdagen, svingte mot nordvest ved Tsjudielva og mot sydøst nedenfor Silfar. Ned den dype dalen, som is og vann har gravd, fløt den gjennom det iøynefallende fine bjørke-, selje- og orbevokste dalføret. I bunnen av dalen vokste og vokser fremdeles alle slags nordlige blomster og bær. Om sommeren brer myrene seg som vide, gylne multeland. I vannene svømmer ørret og røye. Om sommeren leker laksen i elva. Også alle slags fugler finnes i dalen. Og rein. Der hadde også ulv og bjørn levd en gang i tida. Et bjørnehi var blitt igjen som et minne til menneskene om denne fjerne tida. ...”

Annan Kaisa: Du store min! Hvor havnet vi nå? Hvor er vi? Det er riktignok Porsangerfjorden, men...

Mannen i rommet fortsetter:

”... Mektig var da også bildet som de så de godt og vel tjue menn og kvinner som en solfylt ettermiddag i midten av oktober i 1944 var kommet opp på den høyeste toppen av Kuosuvaara, som noen av dem aldri tidligere hadde kommet til å sette sin fot på. Men av hvilken grunn hadde de nå kommet for å se og beundre denne fine, grenseløst store vidda? Bare for å titte på denne skjønnheten? Ikke bare. Men verden var i krig. Menneskene var på flukt.”

Annan Kaisa berører raskt en knapp på tidsmaskinens digitalkart med en pinne, og mannen forsvinner.

Annan Kaisa sier: Uffa meg! Jeg trykket jo på en feil knapp. Den mannen var jo sønnen til Niileksen Jussa, Alf, også kalt for Alf Børsskog. Dere alle vet jo om

han? Han var den første som skrev en roman på kvensk. Eller han skrev flere romaner. Alle vet om han. Men han forteller fra 1900-tallet, og til den tida drar vi ennå ikke. Men nå! Nå prøver vi på nytt. Jeg teller til tjue, og så kommer vi nok til rett sted. En to tre fire fem seks sju åtte ni ti elleve tolv tretten fjorten femten seksten sytten atten nitten tjue. Nå!

I det samme er vi på en annen fjelltopp. Porsangerfjorden sees herfra også. Og også her sees folk. På fjelltoppen er det en hel flokk med mennesker. Der er det menn og kvinner, gamle og barn.

En mann snakker: Se, du kone! Se barn! Se bestemor og bestefar! Ikke gråt mer! Se, for et pent sted jeg har funnet til dere. Se på den elva, som slynger seg der borte i den vakre høstsola! Se på de myrene, hvor det er nok med bær. Se på den skogen, hvor det vokser bjørk og selje og furu og alle slags trær! Se på den blåe fjorden, hvor det er mer fisk enn dere noensinne kan spise. Se alle! Vi har kommet til en paradisi!

En gammel kone: Se du, Sammeli, selv! Hva slags folk er det, som klatrer opp fjellsida der? Du sa at det ikke bor noen her. Hvem er det nå som kommer der?

Vi blir skremt. Så de oss likevel? Så ser vi at opp fjellsida klatrer en fremmed gruppe med folk. Det er tre koner og og to menn og mange unger. Det er en flokk som nesten ser morsom ut. Av mennene er en høy, en annen kort. Den høye mannen har nesten svart hår og svart skjegg og veldig lange armer og bein. Den andre mannen er eldre og kortere. Han har helt hvitt hår og hvitt skjegg og korte armer og bein. Begge er svært magre. De har magre kinn og mager hals og nakne. Mens konene er runde og søte.

Når de ser at det er mennesker på fjelltoppen, så klatrer de straks dit. Barna er litt redde og blir stående litt lenger borte. En kone har en baby på armen. De hilser og snakker.

Her er det godt å bosette seg!

En gammel mann: God dag! Hvor langveisfra kommer gjestene?

Sammeli: God dag igjen til deg og, Olli! Er det her du Olli er! Og hele gjengen din også! Ollin Pekka og døtrene også, Kaarina og Priita. Og denne her er vel din svigerdatter, kona til Ollin Pekka?

Den gamle mannen (eller Olli): Ja, hvem... Neimen! Jovisst! Selveste Sammeli er det! Sammeli Kippainen! Og Kreeta! Og ungene allerede så store! God dag, kjære naboer!

Sammelins Kreeta: Ja. Her er vi altså. Han Sammeli han førte oss hit. Meg og svigerfar og svigermor og ungene, hele familien. Jeg hadde nok enda kunnet bo

i Karasjok også, men Sammeli ville hit til fjorden. Hvordan man kan leve her, det vet jeg sannelig ikke.

Sammeli: Hun tuller bare, Kreeta. Ikke hør på det du. Dit til Karasjok kom det så mye folk fra Alta at det ikke var plass der lenger. Også samer begynte å flytte dit. Da grensa ble fastsatt mellom Danmark og Sverige, så var det ikke lenger fred der. I hvert stryk og hver foss så mange fiskere at man knapt kunne få plass i flokken. Jeg tenkte at nå tar jeg folkene mine med og drar ned til sjøen. Der er det god plass. Og her er vi nå, bestemor og bestefar og jeg og kona og ungene. Jeg kunne jo ikke la familien bli igjen i Karasjok. Snart kommer også svogeren min og kona hans, søsteren til ho Kreeta, Priita, navnesøster til din søster.

Ollin Pekka: Nå, velkommen til dere alle! Artig er det å treffe en tidligere nabo. Er det hit dere altså skal flytte for å bo, hele familien? Hit til Hestnes eller dit til Børselvmunningen eller hvor?

Sammeli: Der skal vi bosette oss, ved munningen av den der Børselva. Der i elvemunningen ser det ut til å være så fin slettemark at der bosetter vi oss.

Kvinnfolka får si hva de vil! Men hvor, Olli, bor dere? Er det her nedenfor Hestnesfjellet dere også bor? Eller ved elvemunningen?

Ollin Pekka: Nei, nei. Ikke vær redd for det. Dere får nok bo i fred i Børselv. Der er det helt ubebodd. Vi bor i Kjæs. Vi har bodd der etter at vi dro fra Karasjok. Der bor han far min, der bor jeg og kona mi Marja, og der bor også de her søstrene mine, Kaarina og Priita.

Sammelin Kreeta: Jaha, Olli sine døtre der. Har dere nå funnet dere en mann, siden det ser ut til at dere har barn?

Ollin Priita: Javisst har vi det! En god mann har jeg også! Han er nordmann. Ungene mine kan da også både norsk og kvensk. Og det kan disse søskenbarna også, de her ungene til søstra mi. Og de kan også samisk. Men barna er uten far, fordi søstra mi mistet mannen.

Ollin Kaarina: Ja, det er sant. Jeg er enke. Mannen min døde, avdøde Matti, allerede for et år siden. Se! Jeg har en sønn der, bare tre år gammel. Og denne lille her, ei jente, er bare ett år.

Sammelin Kreeta: Å stakkars deg! Alene ble du igjen med barna! Oi, oi stakkars deg!

Ollin Priita: Ja, men hun har allerede forlovet seg! Det er naboen vår fra Kjæs, Pekan Mikko. Mikko er av sameslekt, og en riktig god mann! Snart står Kaarina igjen som brud ved alteret!

Ollin Kaarina: Ja, det gjør jeg! Ungene mine får en far igjen. Det er bra! Og Mikko er en ordentlig flink mann. Han driver fiske på fjorden og ute på storhavet. Så har barna nok mat! Bror min trenger ikke lenger alltid å fiske til meg, men vi kan fiske selv også til bror!

Ollin Pekka: Hva er det du Kaarina tuller med! Jeg fisker gjerne til søstra mi! Og til alle andre også! I Porsangerfjorden og på storhavet er det fisk nok til alle! Nå må du slutte å tulle og tøyse!

Gruppa til Olli og gruppa til Sammeli snakker enda lenge sammen der. De forteller hverandre om egne naboer og familien og slektningene og bygdefolket og får høre alle nyhetene. Det ser ut som om de er gode naboer. De får sikkert et godt liv ved Porsangerfjorden. Vi går tilbake til tidsmaskinen. Og huiii! Igjen er vi på Universitetets gårdsplass. Vi snakker enda litt.

Folk er forskjellige

Annan Kaisa: Sann var livet på midten av 1700-tallet i Porsanger. Vi var i år 1768, tror jeg, hvis jeg ikke trykte på en feil knapp igjen.

Ragnhild Hansen: Nei, nei, det var nok riktig år. Da, mener jeg, kom gruppa til Sammeli Kippainen og gruppa til svogeren hans og gruppa til svigerfaren til Børselv. Og da var Børselv ennå helt tom for folk. Ikke et menneske bodde der. Men sannelig var det forskjellige mennesker. Noen hadde helt svart hår og andre helt hvitt. Og noen hadde blå øyne og andre brune, nesten svarte øyne. Og alle var kvener!

Liisan Matti: Ja. Og noen var høye og andre korte. Så dere, hvor korte bein Olli hadde?

Petterin Mikko: Men kvinnene var pene, i alle fall Ollin Priita og Kaarina. De hadde så søte ansikter, søt munn og en søt, liten nese.

Liisan Matti: Mikko! Du må huske at de jentene ikke er lenger. Og du skal ikke tenke på de pene ansiktene deres eller blå øyne eller røde kinn.

Ville Virtanen: Ja. Og hvorfor lur du, Ragnhild, på at kvenene så forskjellige ut? Ligner nå alle på hverandre? Har alle lyst hår og blå øyne? Har alle brede skuldre og en rank rygg?

Hannun Hanna: Nei, selvfølgelig ikke! Tida er en annen! Vi har så mange slags slekter. Slik som jeg har slekt fra Russland og Frankrike og også fra Kina. Og hvem vet hvorfra!

Ville Virtanen: Og se på meg! Jeg er finlender, men jeg har nesten sort hud og en stor munn og hake og tykke lepper og hvite tenner. Likevel er jeg finsk!

Liisan Matti: Jaha. Er det derfor du har så svart hår også? Og tykk nakke!

Ville Virtanen: Det er du som har tykk nakke! Men jeg har en bestefar, det er mors far, fra Afrika. Derfor er jeg så flott!

Stiinan Leena: Ikke tull nå! Pene var de gamle kvenene, og pene er dere også. Stygg er kanskje bare jeg, fordi jeg har så korte legger og tykke lår. Og knærne er også tykke og særlig rumpa. Jeg burde slanke meg! Brystene er i hvert fall altfor små.

Ville Virtanen: Nå Leena tuller du! Du er jo pen! Veldig pen! Jeg har sett. Du har pene små ører og en pen lang hals! Og så søt hake...

Annan Kaisa: (Ler.) Nå tuller dere alle sammen! Pene var de gamle kvenene, pene er dere også, alle! Menneskene ser – heldigvis – ennå forskjellige ut. Noen er lange og noen er korte. Noen er tykke og noen er tynne. Noen er lyse og noen

er mørke. Vi bryr oss ikke om det, like bra alt sammen. Men si meg! Var det morsomt i Porsanger?

Alle roper: Ja, ja! Det var morsomt i Porsanger!

Stiinan Leena: Men neste gang drar vi til et annet sted.

Annan Kaisa: Vi prater om det på bredbåndet da. Bli med alle sammen! Selv om det er alle salgs fødselsdagsfester for bestemødre eller bestefedre eller fedre eller mødre eller søster eller bror eller søskenbarn eller svoger eller hvem...

Alle: Vi blir med, selv om all verdens slektninger skulle ha fødselsdag!

4. Det skjer i Kvænangen! (Fjerde kapittel)

Stiinan Leena vil være dristig

Studentene er igjen i tidsmaskinen. De tenker seg igjen ut på en tidsreise. Men hvorfor ser de så redde ut?

Ville Virtanen: Nei, nei Leena. Det får du ikke gjøre! Jeg gir deg ikke lov! Det er altfor farlig.

Stiinan Leena: Ikke vær redd, du! Jeg skal være veldig forsiktig. Ingen skal oppdage noe, og heller ikke se hvem jeg er.

Liisan Matti: Men det er farlig å dra og prate med dem. Forsøk å tenke! Om du forandrer på noe i livet deres, om så bare litt, så kan det komme til å forandre på hele historia. Kanskje ikke vi heller eksisterer! Hva skal vi gjøre da?

Stiinan Leena: Slutt å tøyse! Hør nå her, jeg har forberedt meg ordentlig godt. Jeg har lest og undersøkt alt om hvordan forholdene og livet var i Kvænangen den gang. Og jeg har også lest og undersøkt hvordan livet var der i Pajala, som jeg liksom kommer fra. Og så sier jeg bare at jeg skal dra til Alta, og ingen vil lenger lure på noe og heller ikke spørre, for der er det nå ellers også mye folk fra Sverige.

Hannun Hanna: Men se nå på de der klærne dine. Overalls og tidsstøvler. Og håret ditt er også helt kort.

Maijan Kreeta: Ja. Du ser helt ”feil” ut. Du må kle deg på en helt annen måte. Du burde ha langt hår og sidt skjørt og skjorte med vest utpå. Og siden det nå er vinter der, så må du også ha (ull)jakke og kanskje også saueskinnsdork og skaller på føttene.

Ville Virtanen: Skaller? Hæ? Hva er det for noe?

Stiinan Leena: Nå, skaller brukte de gamle kvenene også. Det var sånne skikkelige varme sko som var laget av leggskinnet til reinen, og inn i dem stakk man sennagras. Men ærlig talt så skjønner dere vel at jeg naturligvis kan kle på meg sjøl og ha på riktige klær når jeg drar for å snakke med folk i Kvænangen. Jeg er vel ikke noe dumt menneske? Jeg har planlagt alt med Annan Kaisa, naturligvis! Hun vet nok hvordan en tidsreisende må prate til mennesker fra gamle dager.

Annan Kaisa: Ja, vi har planlagt alt. Stiinan Leena har lyst til å prate med de gamle fra Kvænangen. Det går nok helt fint. Og der er det jo marked nå; ingen legger merke til ei jente blant alle de andre der.

Liisan Matti: La gå, da! La oss dra nå! Klokka er allerede presis 10, og vi har jo avtalt at vi skal dra i 10-tida.

Annan Kaisa: Nå, la oss dra. En to tre fire fem seks sju åtte ni ti nå!

Vi er i Kvænangen

Tidsmaskinen har igjen landet i fjellsida. Men nå åpner det seg en annen utsikt enn den fra siste gang i Porsanger. Det er senhøst, midt i november, nærmere bestemt den 18. november 1852, en torsdag. Foran åpner havet seg. Havet er helt grått, men likevel stille. Skodda ligger over sjøen, og (ute) på sjøen, midt i skodda, kommer store øyer til syne. Utsikten er svært vakker, om enn litt dyster. Vi fryser litt, til tross for at vi har gode og varme klær på, tjukke bukser og tjukk jakke på og topplue av ull på hodet og votter på hendene også. Vi ser på utsikten og prater.

Annan Kaisa: Nå er vi altså i Kvænangen. Det fjellet der på oversida er Kjækanfjellet og det på den andre sida av den der elva er Storrossa. Den der øya foran oss er Årøya, og den lenger borte som stikker opp av skodda, er Nøklan. Når dere ser dit innover fjorden, så ser dere et smalt sund mellom to nes. Det er Litlestraumen. Og der borte, lenger ute, er altså Storstraumen. Men de fleste kvenene bor her i den innerste delen av fjorden, fordi her er det bra å dyrke jorda. Men der borte, når dere ser mot sør, så ser dere ei stor bygd. Det er Kjækan. Der i Kjækan er markedet.

Stiinan Leena: Men se! Der borte i fjellsida kommer det en hel skokk med mannfolk. Se hvor skitne de er! Buksene, jakkene, støvlene, alle klærne er helt svarte av skitt. Og fjesene også er helt svarte. Og i tillegg sånne skrekkelige pelsluer på hodet! Huff! Jeg er redd. Jeg skulle ikke ha våget og gått og prata med de der.

Annan Kaisa: De er sikkert arbeidsfolk oppe fra gruva. Her er også koppergruve som i Kåfjord. Men denne er ikke så stor, og her er heller ikke så mange arbeidsfolk som i Kåfjord. Tidligere var denne gruva nærmere bygda ved Kjækanelva, og den blei kalt for Edvards gruve. Men når malmen tok slutt der, så begynte man å bryte lenger bort, nærmere Badderelva. Arbeidsfolka fikk så lang veg til gruva at de måtte være hele uka på oppe på fjellet, fra mandag til fredag. Lørdag og søndag hadde de fridager.

Ville Virtanen: Men hør nå her. La oss gå etter mennene og høre hva de prater om.

Gruvearbeid er ikke for folk

De sniker seg etter arbeidskarene langs fjellsida ned mot bygda. I bygda ser det ut til å være mye folk. Arbeidskarene prater.

Første arbeider: Atter ei tung uke, sjøl om vi denne uka fikk gå ned allerede nå på torsdag. Jeg tenkte allerede på tirsdag at nå klarer jeg virkelig ikke mer, nå sier denne gutten adjø til dette arbeidet og finner annet å gjøre. Men sånn gikk da tirsdagen og onsdagen. Og fordi det der markedet begynner i Kjækan i dag, så fikk vi dra allerede nå på torsdag ned til bygda. Men jeg har tenkt å spørre

markedsfolket om det ikke skulle finnes om så bare en drengeplass et eller annet sted, eller noe annet slags arbeid slik at man kom seg bort fra dette gruvearbeidet. Jeg orker ikke lenger å knuse stein. Og lete og lete etter den der koppermalmåra som ikke ser ut til å finnes. Og lønn betales bare for den malmen som vi finner. Så arbeid og atter arbeid for oss og ingen lønn. Dette er ikke arbeid for folk!

Andre arbeider: Helt rett, Jussa! Ikke er dette noe arbeid for folk. I gruva er det kaldt og mørkt og arbeidet er skittent og farlig. I tillegg har vi dårlig lønn. Men enda galere blir det når de vil at vi også denne vinteren skal frakte malm over fjellet til Kåfjord. Forrige vinter holdt vi på å dø av kulde, bare så vidt vi berga livet.

Tredje arbeider: Ja. Jeg drar så visst ikke dit og frakter malm mer. Heller ikke jeg er sikker på om jeg orker å fortsette med dette strevet. Kanskje jeg også drar og ser etter bedre arbeid. Eller så kjøper jeg jord og begynne som jordbruker eller bonde. Om man bare klarer å skrape sammen penger nok.

Fjerde arbeider: Dere har så rett alle. Dette er et hundeliv! Men se der! Hva er det som skjer der nede? Hva er det man krangler og skriker for der borte? Ser ut til å være en hel slåsskamp der!

Første mann (Jussa): Ja visst! Fryktelige greier! Og lensmannen også bråker med ett eller annet. La oss skynde oss så vi får se hva som egentlig skjer der borte!

Til helvete med myndighetene!

Mennene nærmest løper den siste delen ned til bygda, og vi etter. Det er et voldsomt leven der. Lensmannen har flere menn med, og disse holder akkurat på å arrestere noen reindriftssamer. Rundt omkring løper handelsmannen og arbeidsleder Berghmark, og de roper også. Hva slags merkelige ting er det som egentlig foregår her? Dette er ikke artig lenger.

Berghmark: Anhold dem alle! Legg dem alle i jern! De dreper oss kanskje slik som flokken deres i Kautokeino drepte den gode lensmann Bucht og handelsmann Ruth! Og til og med presten slo og piska de. Hunder er de alle! Jul dem bare opp hele gjengen, og rett i fengsel! Pisk dem bare på ræva, sånn som de gjorde med den gode presten Hvoslef i Kautokeino. Pisk de onde hundene!

Første reindriftssame: En hund kan du være sjøl, Berghmark, og selveste Djevelen. Plager du kanskje ikke arbeidsfolk i gruva slik at de så vidt berger livet. Til helvete med hele gruva! Og til helvete med hele markedsplassen! Den der handelsmannen selger bare brennevin og lever i synd. Liksom presten og hele menigheten lever i synd!

Andre reindriftssame: I synd lever hele samfunnet. Det var også en Djevelens gjerning da grensa blei helt stengt og vi ikke lenger kommer oss med reinen til

finsk side. Måtte alle myndigheter og høye herrer og prester og de andre horkvalpene havne i helvete! Måtte de brenne i helvete i den evige ild for evig og alltid! Amen!

Tredje reindriftssame (en kvinne): Dere horkvalper! Omvend dere! Jeg sier dere, det er siste gang dere får mulighet til det! Måtte hele flokken, presten og lensmannen som den første, havne i helvete.

Fjerde reindriftssame: Legg oss bare i jern, og steng oss inne i fengsel og drep oss om dere vil! På dommens dag skal vi møtes, og da får vi se hvem som er hvem. Presten og handelsmannen og alle dere sorgløse, dere skal havne i det nederste helvete, men vi rettferdige får nåde og vi får se lammets skikkelse og Guds åsyn. Til helvete går det med hele den syndige verden, gruver og handelsmenn og prester og lensmenn og Berghmark med, som er av Djevelen, som også navnet sier og beviser. Der skal dere brenne i den evige ild. Og ikke hjelper gråt og tenners gnissel.

Handelsmannen: Nå skal munnen stoppes på dem! Se! Den galningen river klærne mine i stykker. Jeg hadde en helt ny og dyr frakk og nå river den galningen den i stykker.

Reindriftssame: Ja, det gjør jeg! Og den der hatten, syndens tegn, skal jeg ta fra deg og kaste på havet. Sånn! Hent den nå derfra! Og hva er det der beltet som henger rundt halsen på deg? Er det et ferdig hengingstaug, slik at du, akkurat som du blir hengt i synden, kan gå og henge deg i det. Vi hater synden, men du ser ut til å riktig elske den, ettersom du henger den rundt halsen på deg.

Handelsmannen: La nå slipset mitt være, din lappiske gubbstakkar! Hjelp, han henger meg jo! Jeg kveles!

Lensmannen og hans hjelpesmenn får likevel arrestert reindriftssamene før noe mer fryktelig skjer. Bygdefolket og markedsfolket undrer seg og snakker. Nå kan Stiinan Leena gå bort til folkemengden og prate med dem. Litt avsides står en mann og ei kvinne, og hun går bort til dem.

Guds fred til alle!

Stiinan Leena: Guds fred!

Mannen: Guds fred til deg også, datter! Hvor kommer du fra, siden vi ikke kjenner deg? Jeg er Vartti Efraim sin Efraim og dette er kona mi, Jussa si Priita Stiina fra Reisa.

Stiinan Leena: Jaa. Jeg heter Leena, fra Pajala. Jeg kom hit med markedsfolket. Jeg tenkte at det kanskje kunne være arbeid til meg her. Om det kanskje skulle finnes noe arbeid som tjenestejente. Eller om det skulle finnes arbeid i den her gruva. Men her skjer det jo helt forferdelige ting. Hva er dette egentlig for spetakkel? Klokka er bare ti på formiddagen, eller er den alt halv elleve, og allerede fryktelig kiv og strid.

Efraim sin Efraim: Ja. Disse reindriftssamene har vært helt ville. De har tatt den der Læstadius sin lære, men de må ha misforstått den fullstendig. I fjor også var de her på markedet, og også da var det rop og stridigheter. Men de drepte i hvert fall ingen. Nå fortelles det at det i forrige uke skal ha skjedd fryktelige ting i Kautokeino. Handelsmannen og lensmannen skal være drept og presten skal være piska. Det var, etter det jeg har hørt, mandag i forrige uke, som alt skal ha skjedd. Nå sitter de drapsmennene i fengsel i Alta, men disse tullingene her bråker ennå.

Stiinan Leena: Så fryktelig! Jeg kan ikke få meg til å tro at Læstadius skulle ha bedt dem om å gjøre sånt. Læstadius, det er vår prest i Pajala, visst vet jeg om han og kjenner han. En mektig mann er han til å preke Guds ord og lære oss å frykte synden. Og mange er begynt å frykte både Læstadius og synden! Men han ber da ingen om å drepe. All deles ikke!

Jussa si Priita Stiina: Det tror ikke jeg heller. Jeg synes at Læstadius er en klok mann og en god prest. Han lever ikke i synd og verdens forfengelighet, sånn som disse prestene våre her. Også her har Læstadius sine predikanter og de har fortalt om Læstadius sin lære, og nesten alle her i Kvænangen har tatt Læstadius sin tro. Bare presten Qvale er ennå sorgløs, og noen slusker borte i gruva. Ja, også handelsmannen. Han liker ikke Læstadius sin tro, fordi nesten ingen lenger kjøper brennevin hos han. Men visst er Læstadius sin tro bra! Den der Efraim våres, han drakk brennevin før da han arbeidet i gruva. På fredagen sjangla han i fylla, og lørdagen også. Det var et forferdelig og syndig liv!

Vartti Efraim sin Efraim: Nå, nå, Priita Stiina. Nå tøyser du. Det var før, det, før vi gifta oss og flytta til Sørfjorden og begynte med jordbruk. Nå er jeg jo en ordentlig mann.

Jussa si Priita Stiina: Jo, visst er du en ordentlig mann, og visst elsker jeg deg, nå som du har tatt til troen. Men brennevin hater og forakter jeg!

Vartti Efraim sin Efraim: Men du, Stiinan Leena. Du sier at du er fra Pajala. Hvem sin datter er du, da? Og hvilken plass kommer du fra? Du skjønner, jeg er også fra Pajala. Eller fra Kangeren, som er i nærheten. Som ung mann dro jeg hit til Kvænangen for å leite etter arbeid. Jeg husker ikke deg og kjenner deg ikke.

Stiinan Leena: Hvem jeg? Hvem sin datter jeg er. Nå, jeg er datter til Stiina. Men nå må jeg dra. Kameratene mine der borte venter allerede på meg. Det var hyggelig å prates. Lev vel!

Klokka er allerede ett

Stiinan Leena går fort. Hun spaserer gjennom folkemengden og så bort til sine egne tidsmaskinkamerater. Hun er litt skremt.

Maijan Kreeta: Nå, hvordan gikk det? Gikk det bra? Hva fikk du vite?

Stiinan Leena: Det gikk bra helt til den der mannen begynte å si at han også var fra Pajala, og spørre om hvem sin datter jeg er og fra hvilken plass i Pajala jeg er. Og den der kvinna så også litt rart på klærne mine. Er nå de her klærne mine likevel helt riktige? Jeg har et sidt, tjukt skjørt og sånne her fryktelig tjukke ull-lester og skaller på føttene og ulljakke og saueskinnsdork på, tjukt skaut rundt halsen og votter på hendene. Hva er det likevel som er galt?

Ville Virtanen: Det er ikke godt å si. Men kanskje du bare er altfor fin. Ei jente som søker arbeid som tjenestejente, kan ikke være særlig rik eller fin.

Ragnhild Hansen: Nei, nå må vi dra herfra. Vi må jo være tilbake i Tromsø og til vår egen tid klokka ett, og klokka er alt ti på ett. Vi har vært her allerede tre timer. Jeg har undervisningstime kvart over ett.

Maijan Kreeta: Ja. Voi voi! Tida går fort. Men det her var virkelig en spennende reise, om enn også litt nifs. Jeg visste ikke at det en gang har vært sånt rabalder her også.

Stiinan Leena: Tro nå ikke at det bestandig har vært sånn her ufred i Kvæningen. Det var bare den korte tida da de reindriftssamene, som har sommerboplasser Kvæningen, var i villfarende i troen. Etter det har det så visst vært helt fredelig og ordentlige folk i Kvæningen.

Liisan Matti: Men nå, slutt med tomt prat, og full fart i inn tidsmaskinen. Også jeg har undervisningstime igjen kvart over tre.

Vil du vite mer?

Dersom du vil lese mer om Kvæningen og koppergruva i Kjækan og om reindriftssamenes ”ville tro”, så kan du lese om Kvæningens historie i ”Fjordfolket i Kvæningen”, skrevet av Ivar Bjørklund og utgitt i 1985. Der står det ganske mye om kvenene i Kvæningen og bl.a. om Efraim Efraimsen Warth og kona hans, reisaværingen Brita Stina Johansdatter, slik er navna deres skrevet i dokumentene etter norsk modell. Også gruveleder Berghmark er en historisk person. Han var svensk. Han hadde, før han tok arbeid i koppergruva i Kvæningen, arbeidet på Kengis järnverk i Pajala. Han var en svært hard mann, og arbeiderne likte han slett ikke.

Om ”opprøret” i Kautokeino er det skrevet mange bøker. Én av dem er boka som den kvenske forfatteren Idar Kristiansens har skrevet, ”Korstog mot Kautokeino” (i boka står det ikke hvilket år den kom ut!). En annen er ”De rettferdiges strid” (1997) av den nederlandske forskeren Nelle Zorgdrager. Det har vært mange meninger om hvorfor en sånn religiøs bevegelse oppsto blant en fram til da alltid så fredelig gruppe samer. Og hvorfor akkurat blant reindriftssamer fra Kautokeino, og ikke for eksempel i Karesuando, der Lars Levi Læstadius virket mye mer? Noen forskere meiner at grunnen var at grensa mellom Finland og Norge blei fullstendig stengt samme året, altså i

1852, og folk fra Kautokeino ikke lenger slapp over til finsk side med reinflokkene sine. Men den endelige årsaken får vi sikkert aldri vite.

5. Hvor skulle vi dra hjemmefra? (Femte kapittel)

(Viktig merknad: Alle personene som er med her er fullstendig fiktive. Hendelsene er imidlertid sanne!)

Hvor kom vi?

Hannun Hanna: Nå, endelig! Endelig får jeg se, hvordan liv vi hadde i Bugøynes i gamle dager! Se alle sammen, hvor pent sted Bugøynes er! Her er jeg født og oppvokst. Jeg tror nesten at her vil jeg også dø.

Maijan Kreeta: Ja visst! Et pent sted ser det ut til å være! Men fortell, hvilken tid er dette egentlig? Jeg trodde at vi skulle komme til slutten av 1800-tallet eller begynnelsen av 1900-tallet. Men fantes det allerede da et sånt postkontor og en bank i Bugøynes? Og sånne butikker? Husene er også alle malt i forskjellige farger og er ikke gråe, slik som de var det på de andre stedene.

Ville Virtanen: Har du, Annan Kaisa, igjen rotet med knappene dine? Jeg synes at dette er slutten av 1900-tallet og ikke begynnelsen, fordi folk har sånne klær også. Kvinnene bukser og kort hår. Se! En slags biler står også parkert der foran butikken! Og der er en sånn merkelig bygning, som det står ”Telefon” på. Er det en sånn som man i gamle dager kalte for telefonkiosk? Da før mobiltelefonene kom i bruk? Hvilken merkelig tid er det her?

Annan Kaisa: Nå du store! Har jeg nå trykket på feil knapp? Men om vi likevel gikk forsiktig ut for å se, hva som egentlig skjer der? Så får vi kanskje vite, hvilken tid vi er i.

De tidsreisende går ut av tidsmaskinen og sniker seg fram til butikken på den åpne veien, hvor det står mye folk. Der vifter ei kvinne med ei avis og andre står rundt og snakker.

Hvor skulle vi dra hjemmefra?

(Her snakker disse bugøynesværingene det språket, som ellers også brukes i dette undervisningsmaterialet. Hvis du ønsker å se, hvordan de virkelig snakker, så se på den parallelle teksten som finnes i tekstlageret vårt).

En kvinne: Se nå! Nå er vi på auksjon. I denne avisa er nå altså annonsen vår. Her står det på tydelig norsk at bygda vår er til salgs. At hele bygda kunne ha lyst til å flytte herifra til et eller annet sted i Sør-Norge, hvor vi kunne ha arbeid og inntekt. Så får man se om noen vil ha oss!

En annen kvinne: Hva er det du, Elsa, tuller om? Vi ønsker jo ikke å flytte noen steder herifra. Hvor skulle vi dra hjemmefra? Jeg vil i alle fall ikke dra noen steder. Hjemme er det nå best å leve. Her er jeg født og her vil jeg også dø!

Elsa: Forstår du ikke, Aliisa Törmänen? Selvfølgelig ønsker også jeg å bo og leve her. Men av hva skal du leve her, når fiskebruket gikk konkurs? Nå har vi nesten 40 % av folket uten arbeid. Hvordan skal bygda kunne leve uten inntekt. Svar dere på det!

En tredje kvinne: Ja. Folk flytter dit hvor det er arbeid å få. I går igjen dro en lastebil full av møbler, da Heikka Pauna og familien dro. Der var det bord og stoler og skap og senger og sofa og barnevogner og om så hva. Forleden dag dro Uusimaafolket. I morgen drar Marjavaarafolket. Og hvem drar i overmorgen tro? Snart tømmes bygda helt.

En gammel mann: Sant er det. Noe må gjøres og det straks.

En annen enda eldre mann: Ja, du snakker sant, Kalle. Noe burde gjøres. Det ville være forferdelig, hvis bygda ble helt tømt for unge folk, og vi gamlingene ble så sittende igjen her alene og undre oss. Nå, nå har vi den der annonsen i avisa. Kanskje får vi svar.

En tredje kvinne: Hva tror du? Hvem skulle nå kunne ta imot hele bygda? 300 personer! Du Eetu tror vel ikke at vi mente alvor, da vi satte inn den der annonsen i avisa?

Eetu: Hvordan skulle det være slik at ingen skulle ta imot oss? Vi er jo så flinke folk. Trengs det ikke lenger fiskere i verden? Hvem er det har fisket på åpne havet og i fjordene, om ikke en mann fra Bugøynes. Mange menn har druknet på havet. Det fortelles jo at også avdøde Kalle Salmi mistet tre sønner på havet. Da det kom bud om den tredje, så gråt Mor Salmi at ”Det er vel ikke plass til flere der, når to allerede er borte”. Men det er nok plass i havet om så til hvor mange. Og slik druknet også Mor Salmis tredje sønn. På havet har mange dødd.

Kalle: Mange har dødd. Men bedre skippere på storhavet enn menn fra Bugøynes får man lete lenge etter. Husker dere den historien om da Østhavets forsker Nordenskiöld var på tur med dampbåten langs Nordøstpassasjen til Japan? Is var det veldig mye av og dampbåten stoppet nesten. Nordenskiöld mente da, at lenger kommer man ikke, og sikkert hadde ingen noen gang vært like langt øst som ham. Men hvem seilte mot ham der med båten full av hvalross og hvalrossunger? Niki sin Jussa selvfølgelig!

Den tredje kvinnen: Nå, ditt gamle troll, skryter du fælt. Niki sin Jussa var ikke fra Bugøynes, men kanskje fra Hammerfest.

Kalle: Vår mann likevel. Og slekta til min far var jo fra Hammerfest. Derifra kom de ordentlige skipperslektene. Finlendere alle sammen.

Elsa: Nå slutter dere tøysegubber å tulle! Vi har viktigere saker å tenke på. Hva skal vi gjøre nå, så denne bygda kan få leve? Det er bare så rart, hvis bygda nå må dø. Også tyskerne sparte denne bygda, selv om nesten hele Finnmark ble brent og ødelagt, men den dårlige fiskeripolitikken til våre egne herrer ødelegger og utsletter hele bygda.

Aliisa: Men man har jo dratt fra bygda før også og likevel har den overlevd. Mon tro hvor mange det var som på begynnelsen av 1900-tallet dro til

Amerika? Og mange dro også til kysten av Russland, til Tulomaelva og dit enda lenger østover. Alltid har nå bygda klart seg. Hvorfor skulle vi ikke klare oss nå? Noe finner vi på.

Kalle: Ja. Vi har jo alltid klart oss. Vi kjøper bare ei ku og sauer og noen høner og en gris til konene. Vi menn drar på fiske. Når vi henter torsk og sei, sild og hyse, laks og flyndre fra havet og drikker melk til, så hvorfor skulle vi ikke klare oss. Fra jorda får vi enda poteter også.

Eetu: Ja, og vi selger fisk om så i makktiden til russerne! Nå er jo de russerne her igjen og kjøper fisk. Hvem vet om ei ny pomortid begynner! Så får vi mel og hvete tilbake fra dem.

Elsa: Skal dere gamle gubber ikke slutte å tulle? Man skal ikke være så barnslig, når det er spørsmål om en viktig sak, hele bygdas liv. Nå er det en helt annen tid. Barn er det ellers også lite av i bygda. Og hvis alle unge drar sørover for å få arbeid eller om så til Kirkenes, så er vi ferdige. Og tenk! Enda er det noen hos oss, i alle fall vi eldre, som snakker og kan finsk, men hvis folk flytter herifra, hvordan går det med finsken vår da? Den dør ut sammen med oss. Hvordan skulle de unge, som selv ikke kan finsk, lære språket vårt til egne barn?

Aliisa: Ja. Det er jo viktig. Dette hjertespråket vårt får ikke dø ut. Vi må gjøre noe, så vi kan få inntekt og arbeidsplasser og bli her. Vi må gjøre noe selv!

Elsa: Jeg har tenkt på saken og jeg vet, hva jeg vil gjøre. Vi har jo verdens vakreste bygd og i havet er det fisk nok. Vi selv er flinke folk og kan språk, i alle fall finsk og norsk, og noen kan også engelsk. Vi begynner med turistbusiness! Vi selger oss ikke til noen steder eller til noen, men begynner å selge denne bygda til turister! Der har vi inntekt og vi får penger til bygda. Man trenger ikke lenger å se på, når bygdas ungdom fyller lastebilen med bordene og stolene og skapene og sengene og sofaene og TV-ene og barnevognene sine! Vi viser myndighetene og hele verden at vi klarer oss selv her!

Aliisa: Det er jo en veldig god idé, Elsa! Men hør! Hva er det for slags forferdelig roping og bråk som høres der borte fra Veststranda? Er det ungene som leker på stranda? Bare de ikke drukner! De forstår ikke lenger å være redde for sjøulven engang, slik som vi, da vi var barn. Den gang når foreldrene ropte at ”Sjøulven kommer og spiser dere!”, så var vi straks på stranda.

Men nei. Der var det verken barn som holdt på å drukne eller sjøulven som holdt på å spise noen. Det kom en stor flokk journalister, som hadde lest i avisa, at bugøynesværingene averterte seg selv til salgs og ville flytte til et annet sted, fordi det i bygda ikke lenger var arbeid og inntekt. De hadde fotoapparatene rundt halsen og penn i hånda. Alle begynte straks å snakke norsk, og det ble sånn roping og leven, at vi mente at det var best å forflytte oss til tidsmaskinen. Vi var alle aldeles forundret og forsto ingenting av noe.

Hvem var vi egentlig hos?

Liisan Matti: Hvor er vi egentlig? Hvilken merkelig tid var det der? Hva i all verden hendte egentlig der? Besøkte vi finlendere, fordi de sa at de snakket finsk? Nå forstår jeg ingenting lenger!

Annan Kaisa: Nei guri meg! Jeg må ha truffet feil punkt på tidskartet. Eller så var det et teknisk problem her. Det der var nå 1989. Men ingen fare! Vi skal nok finne ut av dette.

Hannun Hanna: Vær så snill og forklar det straks. Jeg vil gjerne vite, hvordan det egentlig er. Er vi finlendere eller kvener? Hvem er jeg egentlig?

Annan Kaisa: Jeg har nok et dokument om den saken også. Vent! Her er det.

På tidsmaskinens skjerm kommer det fram et bilde av en middelaldrende kvinne med briller. Hun har kort og nesten lyst hår og hun er litt lubben. Klærne hennes er gammeldagse, kan det være fra begynnelsen av 2000-tallet? Kvinnen begynner å forklare med en kraftig stemme:

Litt om Nordkalottens historie

Kvenene har bosatt seg i Norge til forskjellige tider. Sikkert har en del kvener bodd på Ishavets strender allerede i middelalderen. Det ser ut til at også de, som i gamle svenske kilder og dokumenter kalles for birkarler var *kainulaiset* på sitt eget språk og **kvener** på skandinaviske språk. De reiste i Norge for å fiske, drive handel og kreve skatt for svenskekongen fra folket i Lappland. Deres viktigste bostedsområder var på kysten av Bottenvika og langs Torneelv.

Helt til 1809 var dette området en del av Sveriges krone. Det området, som den gang ble kalt for Finland, sluttet ved Kaakamaelva, som var ei lita elv mellom byene Kemi og Tornio. I 1809 mistet Sverige, etter den såkalte finskekrigen, det finske området til den russiske keiseren. Da ble også østre del av Sveriges lappmark føyd til Finland. Den nye grensa gikk langs Torneelva. Finland vokste lenger mot nord.

På 1700-tallet hadde en stor gruppe kvener bosatt seg for godt i Nord-Norge, til området som nå er Nord-Troms og Vest-Finnmark. De kom for det meste fra det området, som den gang ble kalt for Kvenland og de selv ble kalt for kvener. Språket deres ble også kalt for kvensk. Det språket var nært beslektet med de språkene som ble snakket lenger sør, slik som karelsk, savolaksisk, tavastlandsk og finsk. De språkene, som ble snakket på det administrative området som ble kalt for Finland, hadde man i tidens løp med en fellesbetegnelse begynt å kalle for finsk, og det områdes innbyggere for finlendere. Men kvenene var alltid kvener.

På 1800-tallet ble så grensa mellom Finland og Sverige stengt. Det ble inngått en avtale om saken allerede i 1826, men i 1852 kom det en slik bestemmelse at innbyggerne på finsk side ikke lenger fikk komme for å fiske

på norskekysten. Det var en forferdelig sak. For folk i Nord-Finland hadde det å komme til Norge alltid vært en viktig inntektskilde, til Varangerområdet, for å fiske. Der hadde man fisket til seg selv, og der hadde man vært drenger for andre og alltid fått noen kroner. Slik klarte man seg igjen og fikk kjøpt mel og kaffe og sukker og hva man ellers behøvde av utstyr. Hvordan skulle man nå klare seg framover?

Den gang flyttet en stor gruppe mennesker fra Nord-Finland til Varangerområdet, noen til Neiden, noen til Pasvikdalen, noen til Vadsø, Vardø eller Bugøynes. Plass var det jo, fordi det ellers i området bodde svært lite mennesker. Innbyggerne fra Nord-Finland dannet egne bygder i Norge og klarte seg godt. Nesten alle hadde ku, sauer, noen hadde høns også og gris. I havet var det nok laks, torsk, sei, hyse, sild og kveite. Ishavets fiskere fanget også hval og hvalross. Sel ble det også jaktet på. Og ...

Er vi kvener eller er vi finlendere?

Hannun Hanna: Få den kvinnen til å tie, Annan Kaisa! Nå begynte hun å forklare sånt, som vi jo alle vet. Jeg vil gjerne vite, om vi er kvener eller ikke!

Annan Kaisa: Hun der Hugo si Eira har en litt dårlig vane, at hun av og til forklarer litt for mye. Ho hoi! Men vi lar henne fortsette, kanskje hun snart kommer tilbake til saken.

Kvinnen på skjermen ser litt sint på Hannun Hanna og sier:

Hvis du ikke var så utålmodig og lyttet til meg, så ville nok saken bli avklart. Eller vil du ikke la meg få snakke ferdig? Nå, saken er altså den, at bakgrunnen til kvenene i vest og kvenene i øst er litt forskjellig. Noen kommer for det meste fra det området som da het Kvenland, andre igjen for det meste fra området, som den gang, da de flyttet derifra, allerede het Finland. Det er derfor de, da de kom hit, sa at de er finlendere og snakker finsk. Og språket deres var nok også litt annerledes enn vestkvenenes. Men fordi de bodde så lenge her i Norge, og språket i Finland endret seg, så etter hundre år føltes det ikke lenger naturlig å kalle språket for finsk. Og språket deres hadde jo alltid vært litt annerledes enn finsken, som det gang ble betraktet som ”riktig finsk”. For ikke å snakke om det såkalte finske skriftspråket, som helt og holdent var skapt med utgangspunkt i andre dialekter, nemlig det finske områdes vestlige og østlige dialekter. Så også de begynte med tiden å kalle språket sitt for kvensk.

Kvinnen på skjermen forsvinner. Alle er tause en liten stund, og så sier Annan Kaisa:

Nå, vi fikk en annerledes tur, enn hva jeg hadde tenkt. Men neste gang prøver vi å komme oss til den tiden, som jeg jo hadde tenkt.

6. Presten i Vadsø (sjette kapittel)

I Vadsø er det nesten storm

Vi sitter hele gruppa i kirken. Kirken er full av folk, der er det sikkert hundrevis av mennesker. Og det er ikke noe underlig når det er tredje søndag i advent og folk venter allerede på jula. Da er det jo spesielt viktig å gå i kirken. Folk har finklærne på seg, i alle fall dem som har finklær. De rike fruene har pyntet seg i silkeskjørt og pels og med fine sjal og pelskrager og pelshatter, herrene har flosshatt på hodet og tykke vinterfrakker på seg, på beina kalosjer. Mesteparten er likevel fiskere og ellers annet fattigfolk. Ingen ser ut til å legge merke oss. Vi sitter på benken og ser oss omkring.

Kirken er så høy at man nesten ikke ser taket. Der er det jo nesten mørkt, selv om det i de enorme takkronene henger i alle fall hundre talglys. På prekestolen står presten og preker om noe på norsk. Guttene klarer ikke helt å lytte og visker litt.

Liisan Matti: Nå forstår jeg ikke! Hva kommer det av at den der presten preker bare på norsk? Skulle ikke den presten være han Johan Beronka, den berømte presten i Vadsø, som har skrevet om Vadsødialekten allerede da for lenge, lenge siden, en gang i begynnelsen av 1900-tallet, eller når var det? Han var jo den første, som skrev mer om språket til kvenene. Hvorfor holder han preken på norsk, selv om, slik det ser ut for meg, nesten størsteparten av kirkegjengerne er kvener?

Petterin Mikko: Ja. Annan Kaisa fortalte jo til oss at vi kommer til å møte Johan Beronka, og han var jo selv en av kvenene i Vadsø. Men hans preken er så kjedelig og han snakker bare norsk.

Liisan Matti: Hvorfor, Annan Kaisa, tok du oss med for å høre på den her norske presten? Vi drar, jeg klarer ikke å høre på sånt.

Annan Kaisa: Hysj, stille nå, gutter. Vi lytter og så drar vi når de andre også drar.

I kirken er allerede de siste bønnene bedt og kollekten samlet inn. Vi kommer ut på plassen foran kirken. Det er midt på dagen, men likevel nesten mørkt. Været er dårlig, himmelen er overskyet, det snør og blåser kraftig.

De fleste skynder seg bort, de har det travelt med å komme seg hjem. Kanskje er de redde for at det blir enda verre vær. Og slik ser det ut også, at det kanskje kan bli storm. Vi har lest Johan Beronkas gamle fortellinger fra Vadsø og en av dem forteller om en storm i Vadsø. Det var 12. (tolvte) februar 1917. Da hadde det i Vadsø vært et slikt uvær at folk ikke hadde funnet hjem, selv om de, da stormen startet, nesten hadde stått på sin egen gårds plass. To hadde

frosset slik at de hadde frosset i hjel. Den ene av dem var frøken på Vadsø folkeskole. Henne hadde stormen ført til stranda og der var hun funnet ihjelfrosset om morgenen under en båt.

Heller ikke vi klarer å stå lenge her i snøværet og vinden. Men vi må vente på presten. Enda står det i alle fall noen mennesker foran kirken og snakker med hverandre. Vi går og spør dem om han presten var han som vi mente.

Liisan Matti: God dag! Og Guds fred! Unnskyld at jeg spør, men si meg, var han presten som holdt preken i kirken Johan Beronka, han som selv også er fra Vadsø?

Ei gammel kone: Ja visst, det var ham, det var Perungan Jussi. Han er nå kommet hit til oss som prest her for noen måneder siden.

Liisan Matti: Ja vel. Jeg lurte bare på, siden han bare preket på norsk. Kan han ikke finsk? Vi trodde at vi skulle få høre Guds ord på vårt eget språk.

En gammel mann: Oi stakkar! Han skulle liksom preke på finsk! Jussi holder ikke preken på finsk og heller ingen andre, i alle fall ikke i kirken. Bare Olli Koskamo fra Masjok preker på finsk, men han er av de rettroende og preker et sant og rent Guds ord.

Liisan Matti: Nå, hvorfor holder ikke Beronka preken på finsk, hvis han nå en gang kan språket? Har han glemt det finske språket helt ettersom han har bodd så lenge der i Kristiania? Eller er han bare blitt så overlegen at han ikke lenger vil snakke sitt eget språk?

En gammel mann: Jussi har ikke glemt finsken. Og er heller ikke blitt overlegen. I går var han der borte i badstua til Viinikka i Ytrebyen for å ta badstu sammen med oss andre vanlige dødelige, selv om han jo er en finere herre.

Petterin Mikko: Nå, men hva er det da? Hvorfor vil han ikke preke til dere på sitt eget språk?

Ei gammel kone: Oi, den tullpraten din, gutt! Hvor er du egentlig i fra, når du ikke vet noe om denne verden? Men nå må vi dra. Det blir snart full storm, når det allerede er så dårlig vær. Adjø til dere, lev vel!

(Hvis du ønsker å lese hvordan Beronka forteller om stormen i Vadsø i 1917, så trykk på knappen ”Kovasää”.)

Det ble prest av sønnen til en finsk fisker

Men nå kommer også presten ut av kirken. Han spaserer bortover gata og ned en bakke. Vi vet allerede at der er Vadsøs prestegård og at Beronka bor der. Vi lar likevel mannen gå litt foran så han ikke skal se oss ennå. Men i dag har vi

en helt spesiell plan. Vi skal selv gå og snakke med denne berømte presten i Vadsø.

Når vi kommer til huset, sniker vi oss først bort til et vindu, hvor det lyser litt. Været blir stadig verre, det snør tett og vinduet er nesten dekket av rim. Vi ser likevel at det brenner et talglys i rommet. Talglyset er på skrivebordet og bak skrivebordet sitter presten vår og støtter hodet i hendene. Øynene ser vi ikke fordi talglyset skinner i hans runde briller, men vi ser at hår har han svært lite av, han er nesten skallet. Men gammel er mannen ikke, han kan være tretti eller førti år, det er vanskelig å se gjennom vinduet.

Vi banker på ruta. Mannen skvetter og ser mot vinduet, men han kan jo ikke se oss, fordi det er så mørkt og det snør. Vi banker på nytt, og nå ser vi at han går mot døra. Bak hjørnet er husets ytterdør og vi går dit. Mannen åpner døra og ser svært forundret ut. Men så hilser han på oss.

Beronka: God dag og Guds fred! Kom fort inn, kjære dere! Man kan jo ikke være der ute i sånt et Guds vær. Sånn ja, kom bare inn! Og ta straks av de snødekte og våte klærne og kom inn hit til mitt kammer. Her brenner det i peisen og det er varmt. Kona mi er dratt på besøk til hennes foreldre og tjenestepiken har fridag, men det er hyggelig å få gjester.

Se der! Han snakket straks kvensk til oss! Hvordan kunne han gjette at vi er kvener? Vi går inn i kammeret som ser ut til å være prestens arbeidsrom. Ved veggen står et høyt bokskap og foran vinduet et skrivebord. Foran peisen er det en stor hvilestol og et bord, en sofa og mindre stoler. I et hjørne er det en stor pidestall og oppå den en flott gummifikus. På veggene henger det mange bilder og i taket ei parafinlampe. I den store peisen brenner det. Vi setter oss på stolene og i sofaen som Beronka fører oss til. Det er godt å sitte i peisvarmen.

Beronka fortsetter: Dere overvar kanskje også gudstjenesten? Hvor langveisfra er gjestene siden jeg ikke har sett dere før og ikke kjenner dere?

Annan Kaisa: Oi, vi er så langt i fra at du sikkert aldri har hørt om det stedet engang. Men kvener er vi, det skal du vite. Vi er kommet hit bare av den grunn at vi vil bli kjent med deg. Vi har hørt så veldig mye om deg og nå vil vi vite mer. Vi hadde også hørt at du kan finsk og derfor ønsket vi å komme hit.

Beronka ser litt rart på oss, men begynner så å fortelle.

Beronka: Ja, hva vil dere vite om meg? Selv om jeg er prest, så er jeg egentlig bare en av disse helt vanlige finlendere i Vadsø eller hvis dere vil, altså Vadsøs kvener. Min far og mor er kommet fra Finland, fra Beronkajärvi i nærheten av Rovaniemi, som så mange andre også, den gang etter de store uårene, da grensa allerede var stengt. Selv er jeg født i Vadsø og finsk er nok mitt morsmål, slik som det også er mine foreldres morsmål. Dette språket til foreldrene mine har jeg lært først, selv om man da selvsagt også måtte lære norsk. Ja, og da jeg så

fikk gå på skole, takk til Gud for det, og på universitetet, så fikk jeg også lære mange andre språk. Men finsk er det aller kjæreste språket for meg.

Liisan Matti: Nå, jeg ville nå likevel gjerne vite hvorfor du da i kirken holdt preken på norsk til kvenene? Er ikke mesteparten av menigheten din kvener? Eller er det slik at du senere på dagen forkynner på finsk? Eller har du sist søndag holdt preken på finsk og derfor forkynnte på norsk nå? Jeg synes at mesteparten av menigheten ikke i det hele tatt forsto det du der sa.

Beronka sitter helt taus en liten stund, ser mot vinduet ut i mørket og ser veldig trist ut. Vi er redd for at nå sa Liisan Matti noe på en veldig fæl måte og såret ham. Men så ser Beronka på oss og snakker videre.

Kvenene må bli norske

Beronka: Hvem dere nå er og hvor dere nå kommer fra, dere er kanskje også spioner, så forteller jeg likevel hvordan dette er. Jeg tror nemlig at det er en mening i at jeg forteller dette til dere, selv om jeg egentlig ikke lenger tør snakke om dette til noen. Dere skjønner, saken er slik at jeg til våre folk selvfølgelig gjerne vil holde preken på vårt eget språk. Jeg mener at når kvenene har bygd dette landet, laget åkrer og enger her, også lært nordmennene å dyrke poteter, fisket som drenger på havet og også seilt der som skippere, gjort alt arbeidet og vært skikkelige undersåtter av riket, så burde også de ha rett til eget språk og egen kultur. Selvfølgelig må man også lære norsk, det vet jeg fra eget liv. Jeg kunne jo ikke ellers ha studert til prest i Kristiania og kommet til denne prestegården. Uten norskkunnskaper ville jeg alltid bare vært fisker og slitt på havet slik som min far og bror. Men et menneske må jo få høre Guds ord på sitt eget språk og også lære å lese språket. Men når det ikke går, så går det ikke.

Ville Virtanen: Hva forteller du nå? Har du ikke lov til å preke på kvensk? Hvem er det som nekter det?

Beronka: Det er sant. Jeg har prøvd å snakke og skrive om saken. Da jeg var prest i Kistrand kjentes det også der så fælt, da jeg måtte forkynne bare på norsk til kvenene. Ja, og også på samisk, det skulle jeg preke på. Jeg skrev om det til Kirkedepartementet og ba om at jeg også fikk preke på kvensk, men noe svar har jeg ikke fått. Jeg skrev så om saken i det her Norsk Kirkeblad, se her, men det førte bare til at de ble sinte på meg. I skolen er det i følge reglene lov å bruke kvensk i alle fall som hjelpespråk, men heller ikke det gjøres lenger. Også i Porsanger brukte man for det meste bare samisk som hjelpespråk til kvenbarna. Hva blir det av det at man må lære et fremmedspråk gjennom et annet fremmedspråk. Ingenting! De lærer nesten ikke noen språk! Jeg tror at de ville lære norsk bedre hvis de først fikk lære sitt eget språk.

Ragnhild Hansen: Ja, men i Vadsø er det så mange kvener at kan dere ikke her danne om så en egen skole, hvor barna så kunne lære sitt eget språk? Eller har dere ikke en eneste en som kunne være lærer, skolelærer eller frøken?

Beronka: Oi stakkar! Også det er prøvd her. Det er nå litt over 20 år siden da en mann fra Finland, Israel Bergström var hans navn, ordnet en finskspråklig skole hit. Han fikk en skolefrøken dit, en ordentlig flink dame. Men det ble ikke noe av den skolen. På første dag var det tre elever, den andre bare to og så ingen. Jeg husker det godt, fordi jeg også selv var skolegutt da, om enn litt større. Det var ingen som torde å sende barna dit, for hva hadde myndighetene tenkt om det. Og Bergström var ellers også et litt spesielt menneske. Også en avis hadde han startet her i Vadsø, det var lenge før min tid. Navnet på den var visst *Ruijan Suomenkieliset Sanomat*. Men heller ikke avisa levde lenge, noen måneder besto den muligens og så var det slutt. Heller ikke det så norske myndigheter velvillig på. Det er ikke lov å dyrke og holde liv i kvensk her.

Ragnhild Hansen: Du store min tid! Hvorfor i all verden er det slik? Er finsk eller kvensk så farlig?

Beronka (ser litt rart på Ragnhild): Hvordan kan du spørre om det? Forstår du ikke den saken? Dere skjønner, det er ikke en helt uforståelig sak. Det er en slik sak hvor også finlenderne har skyld. Jeg mener altså Finlands finlendere. Der har det lenge vært også sånt folk som mener at deler av kysten i Nord-Norge burde tilhøre Finland. Har dere for eksempel hørt om en sånn forfatter som August Vilhelm Ervasti? Han hadde reist her og i Petsamo på begynnelsen av 1880 tallet og skrev så boka *Suomalaiset Jäämeren rannalla/Finnene ved Nordishavet*. Der foreslo han at Sør-Varangerområdet burde innlemmes i Finland. Også andre slike fennomaner har reist her. De synes Russlands og Norges myndigheter hadde handlet galt, fordi de ikke tok hensyn til Finlands interesser, da de ble enige om delingen av fellesarealene den gang i 1826. Da ble de enige om at fellesområdet i Sør-Varanger skulle tilfalle Norge. Etter Ervastis og mange andre fennomaners mening hadde det vært rett at også Finland hadde fått en del av Nordishavets strender og fri adgang til åpent hav. Nå, de norske myndighetene ble selvsagt nervøse av slik tale og begynte å frykte at Finland vil komme og ta hele Sør-Varanger og kanskje også et større område. Og at kvenene som bor her støtter denne planen. Derfor mener man her at kvenene skal raskest mulig bli norske og at de skal glemme sitt eget språk.

Annan Kaisa: Men nå er jo Finland selvstendig og har fått en bit av Nordishavets strender når hele Petsamoområdet ble gitt til Finland i fredsforhandlingene i Tarto. Der gjorde jo bolsjevikene det riktig bra! Hva er det så øvrigheten i Norge frykter?

Beronka: Ja. Mon tro om ikke deres frykt er unødig. Jeg tror heller ikke at noen i Finland lenger ønsker å innlemme Pasvikdalen til Finland, Petsamodelen er nok.

Nå har de gode havner ved Nordishavet. Og her finnes det ikke slike kvener som vil ha noe usikkerhet eller krig inn i våre liv. Slett ikke! Svært fredelig og ydmyk er folket her, noen ganger virker det som om det er altfor ydmyk. Eller kanskje er det en og annen sosialist eller bolsjevik eller annen kommunist som kunne tenke seg å innlemme hele Norge i dette nye bolsjevik-Russland. Selv om jeg ikke vet om de da likevel er så dumme. Jeg vet ikke lenger hva man kan gjøre her.

Vi sitter lenge tause og ser på ilden som fortsatt brenner fint og varmer frosne lemmer. Men i hjertet føler vi ennå kulden og det gjør vondt. Vi vet ikke lenger hva vi skal si til den mannen som ser så trist ut. Men vi vet at noe må vi si. Vi har en oppgave her!

Men om den oppgaven forteller vi først i neste kapittel! Følg med!

7. Beronkas oppgave (syvende kapittel)

Vi får ikke gi opp håpet

Vi har allerede lenge sittet stille i Beronkas dunkle arbeidsrom og stirret på flammen som snart nesten slukner. Beronka ser ut til å være dypt, dypt i egne tanker. Talglyset er for lenge siden brent ned. Endelig løfter Annan Kaisa hodet og begynner å prate.

Annan Kaisa: Men hør nå her, du Beronka sin Jussa. Vi får ikke gi opp håpet. Er ikke du en fullbefaren vitenskapsmann og forsker? Du har studert om så hvor mange språk og lest latinsk og russisk og fransk og italiensk grammatikk. Nå er tida blitt slik at man vil utslette det kvenske språket, og folk tør verken lese det eller lære det. Og alle har kanskje ikke lyst heller, for de synes at livet blir bedre og lettere om alle bare er helt like nordmenn. Men tror du ikke at tida kan forandre seg?

Beronka skvetter til: Hva meiner du? Du meiner vel ikke at jeg skal agitere for noe? Jeg kan ikke lenger forandre denne tida, og ikke tror jeg at noen andre heller kan forandre den.

Annan Kaisa: Ikke nå, men kanskje siden. Vi har hatt mange forskjellige tider allerede, og ennå kommer det mange andre tider. De politiske målene og systemene endrer seg, og også menneskenes tanker endrer seg. Kunne ikke du som forsker tegne ned dette kvenske språket og om så skrive en liten grammatikk for det? Du kunne skrive ned de beretningene som folk forteller nå, så kan folk seinere, når ei ny tid kommer, lære det kvenske språket på ny. Visst får du vel lov å gjøre det. Det kan da slett ikke være forbudt å forske på kvensk språk ennå?

Beronka: Jo. Det er sant. Jeg har jo, da jeg bodde der i Porsanger, samla mye informasjon både om samisk og kvensk språk. Jeg prata til folk og tok notater. Jeg kunne nok lage ei lita bok av dem og prøve å gi den ut. Og fra Vadsø har jeg naturligvis nok av historier, fordi jeg har hørt dem fra barndommen av.

Hannun Hanna: Å, det hadde vært fint å høre ei sånn historie! Fortell oss, vær så snill, ei historie, om så bare ei lita historie.

Beronka grubler litt og sier at ikke alle historiene passer for en prest å fortelle, fordi det er litt synd også i noen av dem. Han begynner likevel å fortelle. Historia er slik:

Trolldomssagn

En kven fortalte at faren hans var litt trollkyndig og kunne mange slags trolldomskunster. En gang da han gikk med faren sin i skogen, så de plutselig en slange som snodde seg som et bånd langs veien. Nå, faren hans hoppa til sides bak et tre, og han etter. Faren tok en kjepp, og da slangen var akkurat ved dem, så slo han den i hjel med ett slag og sa enda at "nå har vi sluppet unna en stor fare. Jeg vet nok sikkert hvem som har lagt dette på meg, men den gjør det ikke ustraffet".

De vendte hjem, og faren hans gikk i smia og begynte å lade børsa si. Han strevde lenge med den før han fikk den ladet etter eget ønske. Så kom han ut og skaut mot himmelen, sjøl om det ikke var noen ting å se der. Gubben lytter og går ut fra at han traff bra. Rett etter fikk de høre at i den bygda var det en bonde som var sint på gubben, og han var blitt sjuk og døde. Gubben hadde truffet bra."

(Denne historia kan du også lese slik Beronka sjøl skreiv den ved å klikke på "Noitatarina" / Ei trolldomssagn.)

Petterin Mikko: Det var ei artig historie, om enn litt fæl. Akkurat slike skulle det vært fint å tegne ned før de helt glemmes.

Annan Kaisa: Du kunne jo også skrive en grammatikk der du beskriver språket både i Porsanger og Vadsø, og så sammenligner du dem med hverandre.

Ville Virtanen: Så hvem som helst kan lese den og lære språket vårt. Ingen kan si at du driver med politikk. Du forsker jo bare på språket, som forskere forsker.

Liisan Matti: Ja, og så vi, de kommende og tidligere generasjoner ...

Dere har så rett!

Annan Kaisa ser sint å Liisan Matti. Denne rødmer litt og blir stille. Men Beronka har slett ikke hørt hva Liisan Matti sa. Han er svært tankefull og begynner helt ivrig å prate.

Beronka: Dere har så rett! Ingen kan hindre meg i å forske på dette språket vårt! Det er et like bra og spennende språk som alle andre språk. Det skal jeg sannelig gjøre! Så har jeg i alle fall gjort noe for dette språket vårt! Takk, kjære gjester, for at dere kom hit på besøk til meg! Ikke vet jeg hvem dere er, men litt kan jeg gjette. Uansett så kom dere med fin julegave til meg!

Fra gangen høres ramling. Kanskje er det frua til Beronka, eller tjenestejenta, som kommer hjem? Men hvem tør å bevege seg ute i et slikt vær? Vi reiser oss opp og sier fort farvel til Beronka. Denne ser allerede litt gladere ut og smiler og ønsker oss god jul. Vi smetter ut på gårdsplassen i prestegården. Ute er det et fryktelig vær. Det snør og blåser slik at man nesten ikke ser et skritt foran seg. Det er nesten full storm. Men heldigvis har tidsmaskinen funnet fram til oss og står der klar og venter på oss. Vi går inn, børster av klærne og setter oss. Vi er hele gjengen ganske oppspilt. Litt av ei reise! Vi prater (sammen).

Eksisterer vi fortsatt?

Liisan Matti: Du store verden! Hva skal vi gjøre nå? Nå forstår jeg ikke lenger noe!

Stiinan Leena: Ja, hva skal vi gjøre? Har vi nå rota det hele til? Vi hadde jo ikke lov å forandre på framtida. Hva kommer nå til å skje? Jeg blir nesten redd. Kanskje vi ikke eksisterer når vi kommer tilbake til vår egen tid. Eller altså, kanskje vi ikke eksisterer i det hele tatt. Eller kanskje jeg bare tror at jeg eksisterer. Kanskje jeg bare eksisterer i en eller annen maskin, og den maskinen tror at jeg eksisterer. Eller altså tenker at jeg eksisterer og så tenker den at dere også eksisterer. Og derfor tror dere også at jeg eksisterer ...

Annan Kaisa: Hold nå opp å snakke i ørska, Leena. Du har nok lest for mye science fiction-litteratur. Visst eksisterer du. Du sitter jo der, og alle vi ser deg. Og maskiner tenker ikke noen ting. De gjør bare det som vi tenker. Visst vet du det.

Stiinan Leena: Jo, men var det ikke slik at dersom vi forandrer på framtida, eller altså fortida, så forandres framtida. Og så får vi ikke lenger vite hvordan framtida er, jeg meiner altså hvordan fortidas framtid blir, eller altså ...

Annan Kaisa: Nei, nei og atter nei. Hold nå opp å tøyse! Vi vet jo alle at Johan Beronka skreiv om det kvenske språket. Han skreiv jo om dialektene i Porsanger og Vadsø. Derfor har vi ganske mye informasjon om hvordan det kvenske språket var på begynnelsen av 1900-tallet, fra den gang før fornorskinga var kommet så fryktelig langt. Og fordi Beronkas skrifter altså eksisterer i vår tid, dem har dere sett, så eksisterer vi altså også i vår tid. Er ikke dette klart? Det som vi ikke får gjøre, er å prøve å få fram saker som ikke finnes i vår virkelighet. Om vi for eksempel skulle ha kommet i Beronkas tid og nekta han å skrive om de kvenske dialektene eller sagt at slikt ikke var noen vits å gjøre, og han ikke skulle ha skrevet om dem, da hadde vi gjort noe galt. Da kunne det ha vært slik at ikke vi en gang hadde

eksistert. Men slikt hadde vi ikke kunnet gjøre. Fordi da ville vi virkelig slett ikke ha eksistert!

Ville Virtanen: Jeg forstår visst virkelig ikke noe lenger. Men også jeg tror at vi gjorde riktig nettopp. Beronka så jo mye gladere ut og smilte da vi dro. Men vær så snill og fortell enda litt om den der Beronka.

Hva slags mann var han egentlig?

Annan Kaisa: La oss med én gang se i det her leksikonet vårt.

Annan Kaisa viser med en liten stav i digitalleksikonet vårt, og nå kommer det fram et bilde av en skallet mann som sier:

”Juhani Perunka, eller som de norske skreiv navnet, Johan Beronka, blei født 15. april 1885 i Vadsø. Foreldrene hans, Juhani Aarnetti Perunka og Maria Erika Tapio, var fra Finland, fra Perunkajärvi nær Rovaniemi, og flytta en gang på 1860- eller 1870-tallet til Norge, til Vadsø. I Vadsø var Johan sin far fisker og foreldrene hadde et lite gårdsbruk. De bodde i den ytre delen av byen, i det såkalte Ulkopää. Ulkopää var det ene av kvenenes bosettingsområder; navnet på det andre var Sisäpää. De norske bodde for det meste i den midtre delen av byen.

Da Johan vokste opp, var familien en helt vanlig fattig kvenfamilie, og Johan måtte allerede som liten på arbeid, på fiske med faren og hjelpe til på småbruket. Johan var likevel en flink gutt, han lærte fort norsk og derfor kunne han fortsette på Vadsø middelskole, på Kristiania katedralskole og endelig som student på Kristiania universitet. Der leste han teologi og blei ferdig kandidat i teologi i 1914. Han studerte også mange språk og kunne – som det fortelles – elleve ulike språk.

I årene 1916–1920 var han sogneprest i Kistrand. Derfra flytta han i 1920 som prest til sin hjemby Vadsø der han først var sogneprest til 1928, og deretter prost til 1930. I 1930 flytta han til Sør-Norge, til Hurum, der han så arbeidet som sogneprest til han blei pensjonert.

Beronka døde 10. mars 1962, og han blei begravd på Kolbotn kirkegård.

Beronka var fra en læstadiansk familie, det var derfor ikke rart at han nettopp ville lese til prest. Men det aller viktigste arbeidet gjorde han som forsker. Han skreiv mange studier om det samiske språket og også bl.a. Vadsø bys historie, som kom ut i 1933, da han bodde i Hurum. Den aller største betydninga hadde likevel hans studier av dialektene i Porsanger og Vadsø, Syntaktiske iagttagelser fra de finske dialekter i Vadsø og Porsanger og Orddannelses- og formlæren i finske dialekter i Vadsø og Porsanger, som kom ut i 1922

og 1925. Disse var de første bedre beskrivelsene av det kvenske språket. Det gikk lenge man fikk nye beskrivelser, fordi mørket senket seg over det kvenske språket for ei lang tid.

Det er også mye spekulert på hvorfor Beronka valgte å reise bort fra Vadsø og flytte til Hurum. Det ser nesten ut som om han nærmest blei tvunget til å dra. Hans egen biskop spionerte på ham. Man sendte t.o.m. en gang en branninspeksjon til Beronka, bare fordi myndighetene var blitt fortalt at det skulle finnes et finskspråklig bibliotek på loftet til Beronka! Beronka trøtnet og reiste vekk.

De etterkommende generasjonene har likevel blitt oppmerksomme på at Beronka var en stor vitenskapsmann som hadde rett i mange saker, som han i si levetid forsøkt å få igjennom.”

(Du kan lese hvordan Beronka sjøl beskriver hvordan lantalaiset eller kvenene kom til Vadsø ved å trykke på knappen ”Om kvenene i Vadsø”.)

Kilder:

- BEDDARI, OLAV 2005: Johan Beronka – prest, språkmann og forsker. – *Varanger årbok 2005*, 28–30.
- BERONKA, JOHAN 1918: Kvænene og fornorskningsarbeidet. – *Norsk kirkeblad 1918*, 288–292.
- BERONKA, JOHAN 1922 (1921): *Syntaktiske iagttagelser fra de finske dialekter i Vadsø og Porsanger*, 1–65. Kristiania.
- BERONKA, JOHAN 1925: *Iagttagelser fra orddannelses- og formlæren i de finske dialekter i Vadsø og Porsanger*, 5–85. Oslo.
- BERONKA, JOHAN 1933: *Vadsø bys historie med spredte bidrag til Varangers historie*. Vadsø kommune.
- ERIKSEN, KNUT EINAR & NIEMI, EINAR 1981: *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i Nord 1860–1940*. Universitetsforlaget.
- PAULAHARJU, SAMULI 1985 (1928): *Ruijan suomalaisia*. WSOY.
- RYYMIN, TEEMU 2004: ”De nordligste finner”. *Fremstillingen av kvenene i den finske litterære offentligheten 1800-1939*. Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø, no 6.

8. Peder Bergmo og fortellingene (åttende kapittel)

La oss hente Peder til vegviser!

Vi sitter i tidsmaskinen og ser ut av ruta. Himmelen blir mer og mer oransje. Se! Nå kommer den! Sola vokser fram bak fjellet ved Balsfjorden, og er så klar at den fullstendig blander øynene. Tromsøysundet glitrer i de første solstrålene. Det er slutten av januar, mørketida er forbi og snart er det vår. Herlig! Men raskt forsvinner sola igjen bak fjella. Og vi har også annet å tenke på enn vår og sol. Vi skulle ha reist til Nordreisa, til Nord-Troms, det har vi bestemt. Men hvem kan være vegviser for oss? Ikke én av oss er fra Nordreisa, og ikke vet vi særlig mye verken om Nordreisa eller dens historie.

Men Annan Kaisa har likevel råd. Hun ruller Nordreisas romtid fram og tilbake med skjermen, og til slutt ser det ut som hun finner noe. Hun stopper skjermen på år 1991. På skjermen vises en gammel mann, som ligger mellom hvite laken i ei seng. Det kan være et sjukehus eller et gamlehjem der han ligger. Han sover.

Annan Kaisa: Naturligvis! Hvorfor kom jeg ikke på det med én gang? La oss hente Peder Bergmo til vegviser for oss! Peder er en veldig bra vegviser, bedre enn noen annen, den beste av alle.

Petterin Mikko: Hvem? Peder Bergmo? Hvem er det? Jeg har aldri hørt om en slik mann.

Stiinan Leena: Jo, vi har allerede lært på dette tidsreisekurset at det er mye annet også som vi ikke har hørt om, sjøl om vi burde ha det. Men hvem er så Peder Bergmo? Er det den der gamle mannen, som ligger i den senga og ser veldig trøtt ut? Klarer han å være vegviser for oss?

Annan Kaisa: Jo da, jeg trur nok at han klarer. Sjøl om han allerede på den tida, i 1991, var svært gammel. Han var i alle fall den eldste av alle innbyggerne i Nordreisa. Ett av de siste menneskene av det riktig gamle folket. La oss hente han hit til oss som vegviser.

Det aller eldste mennesket

Peder sitter i tidsmaskinens lenestol og blinker med øynene. Sjøl om han allerede er over hundre år gammel, ser han likevel mye yngre ut. Men nå er han svært forbausa og undrer seg.

Peder: Hvor er jeg kommet? Hva er dette for slags rundt hus? Er jeg havna på sjukehus? Eller drømmer jeg? Eller er jeg endelig sluppet bort fra de jordiske plager og kommet til Himmelen, siden et så klart lys stråler? Er dere engler?

Annan Kaisa: Nei, nei, Peder, vi er så visst ingen engler, vi er studenter som har lyst til å lære om Nordreisas historie. Vi har hørt at du, Peder, er veldig god til å fortelle. Kan du ikke dra med oss og være vår vegviser i Reisadalen?

Peder: Åja. Vil dere også ha meg som vegviser? Er dere finlendere? Jeg har allerede fortalt nok om alt til finlenderne. De har sprunget hos meg, mann og kvinne, ung og gammel.

Annan Kaisa: Vi er ikke finlendere, men kvener. Å ja, han Ville her er finsk, nesten alle de andre er kvener. Vi har lyst å lære om vår egen historie.

Peder: Åja. Men nå tror jeg at jeg kanskje drømmer. Ikke kan våre unge mennesker lenger det kvenske språket, de snakker bare norsk.

Stiinan Leena: Nå lærer vi språket på nytt igjen, og du kan hjelpe oss med det.

Peder: Åja. Nå, som denne verden har forandra seg igjen, denne gangen bare til det bedre, og ikke til det verre. Men hvordan kan jeg dra som vegviser for dere, min gamle bein orker ikke lenger til å gå, de har allerede gått nok. De har allerede gått i hundre år, og nå er det nok.

Annan Kaisa: Du trenger ikke å gå. Se, her har vi en sånn her maskin, og med den drar vi. Med denne kan vi fly om så med én gang til Reisadalen.

Peder: Jaså, en sånn der flymaskin? Nå, så får vi fly, da. Jeg har jo allerede levd i over hundre år uten å fly. Jeg har ikke vært i luftskip og ikke i fly, og har heller ikke vært i helikopter. Det skal bli artig å prøve å fly, slik at man etter døden vet å fly til Himmelen. Om Far i Himmelen vil ha meg dit. Nå ser det ut som om Han fullstendig har glemt meg her på jorda.

Verdens vakreste dal!

Vi flyr over hav og fjell. Men Annan Kaisa setter farta litt ned, slik at vi når å se litt på utsikta også. Vi gjør en bue over Tromsøya, drar gjennom åpninga av Balsfjorden mot Lyngenfjorden. Bak blir Oteren, Hatteng, Skibotn og Manndalen på høyre handa, på venstre handa Lyngseidet. Over Kåfjorden ved Birtavarre forteller Peder at han har arbeidet også der. Han var med kona si der da de begge var unge folk noen år på gruvearbeid.

Snart har vi fløyet over Olderdalen også. Langt der framme skimtes Skjervøya, men vi gjør en bue igjen mot sør. Ovenfor Sørkjosen ser vi hvordan et fly akkurat letter opp i lufta fra flyplassen og drar mot Tromsø. Da vi kommer til sentrum i Nordreisa, eller Storslett, setter Annan Kaisa farta i tidsmaskinen enda litt mer ned. Hun trykker også på tidsknappen, og VIPS! ser vi at tida er november måned 1982. Hva er det Annan Kaisa nå tenker på?

Også Peder ser ut av utsiktstvinduet på maskinen og begynner å prate.

Peder: Se der! Der nede er Bente Imerslund sitt hus. Om dere ikke vet det, så er Bente den læreren i Nordreisa som underviser i finsk der på videregående skole. Et riktig dyktig kvinnfolk! Sjøl er hun helt norsk, men har lært seg finsk og laget ei lærebok også for barn. Men hvor er hun nå på veg? Jeg kjenner ikke den der bilen. Se, en sånn der blå Peugeot og ei fremmed dame med. Nå begynner de å kjøre oppover Reisadalen, og det er jammen verdens vakreste dal, det ser dere snart! Men nå er det nok skikkelig hålke. Om de nå bare ikke kjører over vegen og i elva i de der svingene. La oss følge etter dem og se hvor de er på veg. Kanskje de er på tur til å besøke meg. Ja, men jeg er jo ikke hjemme. Nå, der kjørte de forbi Snemyr. Der er det en skole der det også undervises i finsk. Asveig Hasselberg er lærer der. Det er fint at det er så klart måneskinn. Når månen lyser, kan dere se hele dalen. Ellers er det mørkt her, det er faktisk ikke satt opp gatelys her i dalen, mens det på Storslett er så skarpe lys at det skjærer i øynene. Men hvor forsvant den blå bilen nå? Ja, der borte kjører den. Nå er den allerede forbi Moskodalen. I Moskodalen har det også vært ei gruve, men det er allerede lenge siden det styret tok slutt. Jaha, og her er Kjelleren. Kanskje de damene er på tur til Håkon, sønnen min. Bente bruker å være på besøk hos han. Hun er så vitebegjærlig, ønsker å vite alt om oss gamle kvener. Nei, nå kjører de forbi kjelleren også. Heller ikke der er vel noen hjemme, ettersom hele plassen er fullstendig mørk. Hvem er nå det der kvinnfolket som kjører? Hun kjører, ser det ut for meg, altfor fort. Hvor har de der kvinnfolka det så travelt? De skal kanskje til broren min i Hallen? Der har jeg bodd i barndommen min. Min farfar, Jussa, bodde der straks etter at han hadde flytta til Nordreisa. Der er jeg sjøl også født, men etterpå har brødrene mine Henrik, Anton og Kasper bodd der.

Peder som yngre og eldre!

Ennå følger vi etter den blå bilen, som nå kjører over brua til den andre sida av Reisaelva. Rett etter brua stopper bilen på gårdsplassen til et hus, og kvinnfolka går inn. Og i det samme kommer de ut, og med seg har de en gammel mann og et par litt yngre. Og nå blir Peder, som til nå har prata hele tida, helt målløs. Hva skjedde med han nå? Han bare stirrer med åpen munn og ser redd ut. Det er som om han hadde sett spøkelser. Også vi ser nøyere etter og – du slette tid! Det er jo Peder som akkurat stiger inn i den blå bilen. Den samme Peder er det, sjøl om ham nok ser litt yngre ut enn denne Peder, som vi har med i tidsmaskinen. Og nå gjenkjenner vi også den dama som kjørte den bilen. Det er det samme kvinnfolket som tidligere snakka om kvenenes og finlendernes historie til oss. I tidsleksikonet ser hun bare litt eldre ut. Men hvordan kan Peder spasere der borte? Han er jo her ved sida av oss i tidsmaskinen. Så skjønner vi: Nå er det jo ei anna tid, året 1982, og den Peder som er i maskinen er ni år eldre, fra år 1991. Ja visst, men likevel surrer det litt i hodene våre. Og enda mer surrer det i hodet på Peder.

Peder: Nei, nå tuller jeg. Sikkert er jeg død og ser tilbake på mitt gamle liv. Eller så drømmer jeg. Men en så tullat drøm har jeg aldri til nå hatt. Det er jo den begivenheten da herrene fra Helsingfors ga meg den prisen. Jeg hadde liksom snakka så mye om våre gamle saker at man altså måtte gi meg et sånt æresdiplom der mitt navn sto, og de fine herrene hadde skrevet under. Denne norsk-finsk foreninga vår holdt en riktig fin fest for meg der oppe på det gamle internatet i Sappen, og denne Bente våres ga meg diplommet. For en fin fest det var!

Annan Kaisa: La oss gå og se hva som skjer der!

Den største gjerningen i Peders liv

Nå stopper bilen på gårdsplassen til internatet. Månen skinner klart, og ut fra vinduene i internatet strømmer det lys. Ut av bilen kommer to kvinner og Peder og de to yngre mennene. Den ene av kvinnene er kortere enn den andre. Den lengste kvinna er sikkert Bente, som Peder har snakka så pent om. Vi hører at hun prater finsk, om enn med en liten norsk aksent.

Plutselig er Peder borte. Også vi går inn. Der er det om så hvor mye folk. Sambygdingene vil være med på festen til Peder. Det er dekket på et flott kaffebord der det er kopper og mange slags kaker. Også vi får lyst til å forsyne oss med godsaker, men Annan Kaisa ser sint på oss. Ennå må vi holde oss.

Bente stiger opp på scenen der det er blomster og annen pynt, og ber Peder også dit opp. Se så kvikk Peder er på foten, kvikkere enn mang en yngre mann! Nå holder Bente en tale. Vi lytter.

Bente: Alle vi som nå er samla her i Sappen i kveld kjenner Peder. Vi vet hvilket stort arbeid Peder har utretta i livet. Større enn noen av oss yngre noensinne kan utrette. Fra barndommen av har han slitt og strevd. Hvor mange ryper har han ikke fanga, hvor mange tjæremiler bygd og brent, hvor mange trær har han ikke felt i skogen og fløtt nedover Reisaelva for å selge til kjøpmannen. Og hvor mange kilometer riksveg har han ikke laga i løpet av de 37 år han var på vegarbeid i Staten. Eget hus bygde han, sammen med kona Hilda, på Bergmo, der de hadde dyr og jordbruk. Og hvordan hadde det gått med andres husdyrhold, om de ikke hadde hatt Peder, som har vært hele Reisadalens dyrlege. Og kanskje har han hatt også andre legeferdigheter, slik at han har helbredet mennesker også. Han har i hvert fall helbredet menneskenes sjeler, for han har flittig talt i forsamlinger og lest Guds ord. Peder var lenge den eneste her i Dalen som kunne lese Guds ord både på norsk og finsk. Midt oppi alt dette oppfostra han ti barn, sju sønner og tre døtre. Men hjelp med dette hadde han naturligvis i sin gode hustru Hilda, som Peder har måttet leve foruten snart i ti år allerede. Men Peder har utført nok et stort livsverk, et sånt livsverk som sambygdingene kanskje ikke ordentlig har lagt merke til en gang,

men som han nå blir gitt denne prisen og dette æresdiplomet for. Alle vi vet at Peder har en utrolig god hukommelse, og at han er dyktig til å fortelle historier, dyktigere enn noen andre som jeg kjenner. Men Peder har ikke bare fortalt til oss reisaværingene. Peder har evnet å fortelle og forklare til forskere også, som synes dette Reisaspråket og kulturen er mye mer verdifull enn vi som lever midt i den forstår engang. Og disse sakene som Peder har forklart forskerne, som forskerne har tatt opp på bånd, de er samla for de etterkommende slektene, som snart kanskje ikke kan dette egne språket, og som ikke ellers hadde fått vite om sin egen kultur.

Peder har litt smilende lytta til Bentes tale. Er det altså det som er hans største bedrift som han virkelig får en pris for, at han har sittet og brukt tid og slitt baken og fortalt hva det skulle være til de der forskerne! Men han var jo pensjonist da og hadde tid, når bare de der forskerne hadde tid til å høre på han. Peder funderer på dette, og talen til Bente høres fjernere og fjernere. Foran øynene dukker det opp helt andre jenter, riktig fine og vakre finske jenter.

Peder har finske jenter som gjester

Peder sitter i kjøkkenet sitt på Bergmo. Når man ser ut av vinduet, ser man Reisaelva som strømmer der borte. Men strømmen er ikke så sterk på dette stedet, der er det nærmest ei stille. På stranda synes en ny bygning som Peder sjøl har bygd, et bedehus. Det er ikke alle gutter som har et eget bedehus på gårdsplassen! Der er det godt å holde forsamlinger og prate Guds ord, om enn ikke for en stor flokk, men i hvert fall for en liten.

På kjøkkenet stuller og steller Hilda ved bakerovnen, den egne, kjære kona, som vel igjen holder på å bake lefser. Hilda hun baker de aller beste lefsene og de beste brødene, eller stompene. Hilda har dessverre vært litt klein i det siste, og det bekymrer Peder. Men sikkert friskner hun til igjen, når hun bare tar de medisinerne som legen har foreskrevet for henne.

Men nå har Peder igjen fremmede. To pene, unge jenter som kan være helt fra Helsingfors. De studerer i alle fall der. Eller – de er ikke akkurat fremmede, heller. De ferdes her allerede i fjor sommer også, og de overnatta hos dem, i hans og Hildas hus, på loftet. Jentene er unge og pene, den ene er mørkere enn den andre. Navnet til den mørkeste er Marjut, den lyseste Anna-Riitta, det husker Peder. Igjen har de med magnetofonen, og i den må man prate. Spørsmålene tar ikke slutt, aldeles ikke. Er nå de der tingene våre så spesielle at de alle må samles? Finnes det ikke mer spesielle og viktigere ting i verden? Peder undres. Men jentene sier at Peder sine fortellinger og kunnskaper er spesielle og viktige, og derfor kommer de alltid på nytt og på nytt.

Anna-Riitta: At du har, Peder, endatil på dine gamle dager, bygd en staselig bygning! Hvor finner du alltid krefter? Du må være Reisadalens største bygningskar! Et sånt bedehus har du også bygd!

Peder: Hva er det nå for bygningskar jeg er. Som tidsfordriv bygde jeg det der. Men har jeg allerede fortalt om den fortellinga om den aller barskeste bygningskaren som har ferdes her i Reisadalen?

Marjut: Nei, det har du ikke. Fortell oss om han, vær så snill!

Ole Olsen Gaup og den største bygninga

Peder: Nå, der borte i Hallen bodde før avdøde far våres en sånn der hardhaus, som het Ole Olsen Gaup. Ole Olsen Gaup var, etter egen mening, den barskeste karen i Dalen, og den aller beste bygningskaren også. En gang kommer det en finlender til Hallen for å søke arbeid, naturligvis. Ole Olsen Gaup spør hva slags arbeid mannen kan utføre. "Nå, alt mulig," svarte mannen. "Kan du bygge hus?" spurte Hallen-gubben. "Det kan jeg," svarte finlenderen. "Jeg har bygd om så hva slags bygninger. Men hva slags bygninger har du sjøl bygd?" spurte han så. "Nå, jeg har en gang bygd et skikkelig stort fjøs, mye større enn noen annen bygning som du noensinne har sett," skrøt Ole Olsen Gaup. "Hvor stor var den, da?" spurte mannen. "Den var så stor at når kua ble øksen i døråpninga, så kalva den da den kom til den andre enden av fjøset. Det er det største fjøset som jeg har bygd, og hvert ord er sant." "Jaa," sa finlenderen, "stort var fjøset, veldig stort. Men jeg har bygd en enda større bygning." "Hva slags bygning var liksom det, da?", spurte Ole. "Nå, det var et sånt bolighus, som jeg bygde," forteller mannen. "Jeg begynte å bygge på det ved juletider, og da jeg oppe fra mønet mista hodet av øksa, så traff det ikke bakken før St. Hans, og da hadde svala nådd å lage reir i økseøyet. Det er den største bygninga, som jeg har bygd, og jeg lyger aldri, det kan du spørre hvem som helst om!" Ikke turte Ole Olsen Gaup å ta en slik bygningskar som arbeidskar for seg, og rett etter dette så dro den aller dyktigste bygningskaren til Amerika.

Men begynner det ikke å bli nok nå? Er det ikke nok fortellinger allerede? Jeg orker ikke lenger å fortelle slike nytteløse historier. Dere bare ødelegger og kaster bort bånd.

Anna-Riitta: Nei, nei, nei, det er ikke nytteløst. Du har de aller fineste fortellingene, som vi har hørt, og når du forteller, så høres alt så artig ut. Fortell mer, Peder, vær så snill! Hvordan var det med den der Sigvart? Husker du noe om han? Jeg har hørt at han var en sånn fryktelig barsk mann.

Peder: Hvem Sigvart? Åja, avdøde Sigvart. Jeg vet ikke om jeg orker å fortelle noe om han.

Marjut: Kjente du ikke han Sigvart? Vi hørte allerede om han der Sigvart da vi var der i ...

Den aller barskeste mannen

Peder: Visst kjente jeg Sigvart godt. Han bodde nesten i nabolaget, og var nesten hver sommer hos oss og slo (høy). Han var en litt sånn der vill mann, men i edru tilstand et riktig skikkelig menneske, mer skikkelig enn mange andre. Men han likte visst litt for mye av de der sterke sakene. Jeg kan jo fortelle ei historie som Sigvart sjøl har fortalt meg. Den er slik.

Sigvart var på arbeid der i Storvika, i steinberget, og han hadde en kamerat der, en finlender, Jussila, som også var en riktig barsk gubbe. Nå, en gang hadde gubbene kjøpt litt sterkt med og skulle dra på besøk til en tredje kar der på Gjøvarden, dere vet kanskje om plassen, som er der borte i Skjervøy. De tok en sånn der liten båt og med den skulle de dra over fjorden, den der Reisafjorden, og den er ganske brei fra det holdet. Nå, da de heiste seilet, så gikk det av, det der tauet, og seilet datt ned på dørken. ”Nå”, sier Sigvart til Jussila, ”gå og stikk det der tauet gjennom det hullet der, og så drar vi seilet opp.” Jussila går bort og klyver opp i masta naturligvis. Da tipper den lille, elendige båten og begge gubbene havner i havet. Nå, Sigvart var god til å svømme, og svømmedyktig var den andre også, og ikke brydde de seg om at de var havna i havet. Sigvart sa bare at når vi berger de der flaskene, så er alt bra. Der svømte de så og samla de der flaskene. Da alle flaskene var samla, retta de opp båten igjen og rodde over fjorden til Gjøvarden. En sånn kar var han, denne Sigvart, han var ikke redd for noe, og han var den tøffeste karen som jeg har truffet.

Men det er nå bare disse nytteløse historiene, hvorfor holder jeg på med dette

Peder skvetter til og ser seg rundt. Hvor er jentene blitt av? Hvor er han sjøl?

Gratulerer Peder, den beste fortelleren!

Bentes stemme høres: Den kulturgjerninga er kanskje den aller største av Peders gjerninger. Det mener i hvert fall det finske Kalevalaselskapet, som nå har bestemt seg for å gi den gode fortellerens pris og dette æresdiplomet til Peder, og som jeg nå har den glede å overrekke deg, Peder. Gratulerer, Peder, du er den eneste i Norge og nesten i hele verden, som utenfor Finland har fått dette æresdiplomet fra Kalevalaselskapet!

Bente overrekker Kalevalaselskapets æresdiplom til Peder, og tar ordentlig godt omkring Peder og gir han også et kyss på kinnet. Alle klapper. Peder ser fornøyd ut og bukker. Men vi ser nok hva Peder tenker: Voi, forfengelighetenes forfengelighet! For en gal verden, den galeste av de gale. Var det dette som skulle være mitt største livsverk! Da skulle hele livet allerede ha vært unyttig.

Men vi vet godt at Peders fortellinger ikke var det minste unyttige. Gjennom dem vet vi mye mer om Nordreisas gamle språk som holdt på å dø helt ut, og gjennom dem så vet vi også for noen flittige og dyktige mennesker de gamle kvenene i Nordreisa var!

Hvem var den der Peder egentlig?

Vi vil vite hvem den der Peder egentlig var, og da vi endelig er tilbake i den egne, trygge tidsmaskinen, tar Annan Kaisa fram fra digitalleksikonet Hugon Eira, som forteller.

Peder Bergmo, eller Pekka Kauppi, ble født i Nordreisa 1. februar 1889. Faren hans het Jaakko Moilanen, og derfor fikk han navnet Peder Jakobsen. Men fordi navnet på det stedet der han ble født var Kauppi, så kalte sambygdingene han for Pekka Kauppi. På norsk var navnet hans som ung mann Peder Jakobsen Hallen, fordi Kauppi er Hallen på norsk. Når han da som voksen mann lagde seg en egen boplass litt oppfor den gamle hjemplassen, som kom til å kalles Bergmo, så ble hans offisielle navn Peder Jakobsen Bergmo, på kvensk Pärkmuuin Pekka. Når andre igjen kalte han Pekka Moilanen etter etternavnet til faren, så har dere grunn til å si at Peder hadde mange navn!

Peder hadde også mange yrker. Han var jordbruker, gruvearbeider, fangstmann, vegarbeider, skogsarbeider, tjærebrenner, fløter, predikant, og hva vet jeg. Han var også dyktig til å fortelle og gamle dager, og derfor fikk han i året 1982 Kalevalaselskapets æresdiplom for gode fortellere.

Peder levde til han ble 102 år gammel, og var nesten helt til det siste frisk og hadde god hukommelse. De aller siste månedene måtte han bo på gamlehjem, før han den 30. oktober 1991 sovnet inn, i troen på Den Allmektige Herre.

9. La oss være kvener! (Niende kapittel)

Hvem var det Peder fikk prisen av, og hvorfor?

Tidsmaskinen svinger tilbake mot Tromsø. Bak blir Nordreisa og Peder Bergmo og hele den tida som vi sist var i. Vi sitter tause og tenker. Til slutt begynner Stiinan Liisa å prate.

Stiinan Liisa: Ennå undrer jeg meg på hvordan dette egentlig er. Da vi var hos Beronka, fikk vi høre at man verken fikk bruke finsk eller kvensk språk, at det var fullstendig forbudt. Men nå ser vi at Peder fikk en pris for det at han hadde prata så mye til forskerne på sitt eget språk. Hvordan har denne saka endra seg til noe slikt?

Petterin Mikko: Jo, Peder blei så visst gitt en pris, men la du ikke merke til hvem han fikk prisen og æresdiplomet av? Ikke blei han gitt prisen av Den norske stat eller av nordmenn, men han fikk den av et finsk selskap.

Kalevalaselskapet er jo et finsk selskap, eller hva?

Annan Kaisa: Jo, Kalevalaselskapet er et finsk selskap. Dets formål er å fremskaffe kjennskap spesielt til det finske nasjonaleposet Kalevala og samle inn finsk folkekultur og den slags.

Ragnhild Hansen: Nå, hvorfor fikk kvenen Peder så den prisen? Hvorfor ga man den til han?

Annan Kaisa: Hør her, på den tida tenkte man at kvensk kultur er finsk kultur, og kvensk språk er finsk språk.

Ville Virtanen: Og jeg trur nok at det også er litt av den der finske nasjonalismen i det. Og litt sånn der storfinskhet også. Man ønsket å anse alle finskbeslekta folk som bodde i Finlands naboland som finske. Alle dem ønsket man å gi en finsk identitet.

Liisan Matti: Nå tuller du! De der storfinske tankene var allerede da helt gammeldags og ute av mote. Tvert om, på den tida var minoritetene på mote, og derfor ga man også den prisen til Peder, fordi han hørte til minoriteten i Norge.

Annan Kaisa: Ja, også jeg trur at den blei gitt han av den grunn. Men det var naturligvis symptomatisk at prisen blei gitt Peder av et finsk selskap. Ikke skulle et norsk selskap ha gitt Peder noen pris. Den gang brydde man seg ennå ikke mye om kvenene i Norge.

Ragnhild Hansen: Ja, men kanskje dere la merke til at det da i Nordreisa allerede blei undervist i finsk på videregående skole. Det må bety at det ikke lenger var forbudt å bruke.

Maijan Kreeta: Kanskje det ikke akkurat var forbudt å bruke, men ønsket man å støtte det? Hadde vi skoler på eget språk? Fikk ungene lære eget språk i

barnehagen? Støtta man vår egen kultur på noen som helst måte? Støtta det norske samfunnet den? Hadde vi noen rettigheter? Jeg bare spør.

Annan Kaisa: Jo, sant er det. Det var så visst ikke noen bra situasjon for oss da. Men den var allerede bedre. I hvert fall underviste man i finsk allerede på mange skoler. Og i Alta var man begynt å undervise i finsk på høghskolen, og også på Universitetet i Tromsø underviste man i finsk allerede da. Den samme Anna-Riitta, som vi nettopp så snakke til Peder, underviste i finsk allerede da på Universitetet i Tromsø. Derfor kan vi si at situasjonen var mye bedre enn den gang da vi dro for å treffe Beronka i Vadsø.

Maijan Kreeta: Ja, ja, jo, jo, finsk og finsk. Men kvensk språk, var det én eneste som det underviste i det? Finlandsfinsk er ikke, og var ikke den gangen heller, vårt eget språk. Når begynte man å undervise ungene i det kvenske språket?

Annan Kaisa: Jeg sa allerede at mange syntes at det nettopp var det finske språket som man burde undervise ungene i slik at de får bevare eget språk. Men vi skal ikke mase mer med denne saka. La oss gå og møte en mann som kanskje alle kjenner. Kanskje får vi kunnskap om denne saka av han.

Vi ber en bilist om skyss

Igjen trykker Annan Kaisa ned en knapp på tidskartet, og nå ser hun også ut til å vite hva hun vil og hvor vi bør dra. Hun har sikkert tenkt ut dette ferdig. Vi ser at hun trykker på en knapp der det står februar 1984. Noe mer nøyaktig når vi ikke å se på knappen.

Tidsmaskinen svinger i stor fart mot søraust og mot Sverige. Da Annan Kaisa etter ei stund setter ned farta, så legger vi merke til at det er ei brei elv under oss. Men det er vinter og tjukk is på elva. Vi ser også en vei, eller vi ser to veier, den ene går på den ene sida av elva, den andre går på den andre sida av elva. Elva er Torneelva, grenseelva mellom Sverige og Finland. Vi ser at på den svenske sida av elva kjører det langs veien en rød bil, som har norske registreringsskilt, ZT-19300. Vi går ned på elveisen.

Annan Kaisa: Der borte i den der bilen kommer den mannen som vi har til hensikt å prate med. La oss haike med den bilen.

Ragnhild Hansen: Hvordan kan du tru at det er plass til oss alle i den der ene lille bilen? Ikke kan han ta med en sånn her flokk.

Annan Kaisa: Vent nå bare, så tar han nok hele flokken med. Men han får ikke se oss alle, naturligvis. Nå, opp med tomlene, Stiinan Leena og Liisan Matti, bilisten ser bare dere og meg. Dere andre sniker dere så inn i baksetet uten at mannen får øye på dere. La oss spille for han at vi liksom er finlendere. (Annan

Kaisa, Stiinan Leena og Liisan Matti snakka finsk til bilisten, men samtalen deres er her oversatt til kvensk.)

Vi står ved veikanten, og vi fryser litt. Det er frost, sikkert 30 grader på minussida. Men det er ikke så rart når det er slutten av februar. Men heldigvis stopper mannen straks han får øye på Annan Kaisa, Stiinan Leena og Liisan Matti som står ved veikanten. Vi ser at mannen er ordentlig glad, for øynene stråler og han smiler så fornøyd. Ut fra bilen høres høy musikk: ”Goder afton önskar jeg dig käraste vännen, när...”

Vi treffer Terje Aronsen

Mannen i bilen: God dag! Hvor er dere på tur? Jeg skal til Børselv via Kautokeino.

Annan Kaisa: God dag! Men det passer jo bra. Vi er på tur til Enontekiö. Kan vi få skyss av deg dit? Det er jo samme veien. Eller hvor kjører du over? Kjører du ikke via Enontekiö?

Mannen: Ja visst! Hopp inn! Artig å få selskap! Jeg er Terje Aronsen fra Børselv, fra Porsanger. Hvem er så dere?

Før vi rekker å fortelle hvem vi er, så begynner mannen allerede å snakke. Vi ser at han har mye på hjertet, og at han har mye som han ønsker å fortelle oss.

Terje Aronsen: Dere vet ikke hvor jeg kommer fra! Jeg kommer fra Svanstein, fra Övertorneå. Kanskje dere kjenner til Svanstein? Det er nord for Matarengi (Övertorneå), nesten ved bredden av Torneelva. Jeg var der på en konferanse som het ”Den siste språkkrigen”. Har dere hørt om den konferansen?

Annan Kaisa: Ja visst. Vi leste om den i Haparandabladet. Der snakka man om, etter det som fortelles, at den finsken som snakkes på svensk side av Tornedalen, skulle være et eget språk. Men er det et eget språk? Vi som er her fra den andre sida av Torneelva, eller altså fra finsk side av Torneelva, forstår alt som disse tornedalingene på svensk side prater. Og vi forstår deg også, sjøl om du er fra norsk side.

Terje Aronsen: Jaså, forstår dere? Men er språket likevel det samme? Jeg har sett at dere finlendere ikke anser vårt språk for å være like bra som deres eget språk. Dere sier at det høres gammeldags ut. Og jeg har hørt mange mennesker si at dette språket vårt er et blandingsspråk. Enkelte t.o.m. gjør narr og vil slett ikke forstå hva vi sier.

Hvorfor snakka kvenen norsk til finlenderen?

Annan Kaisa: Jo, det vet jeg. Jeg har en venn som er fra Norge. Jeg undra meg på hvorfor hun ikke ville prate finsk med meg, sjøl om hun sa at morsmålet hennes er finsk. Da hun begynte på skolen, prata hun bare finsk, og kunne slett ikke norsk. Hun fortalte hvordan livet hennes var. Da hun begynte på skolen, var det tvang å prate bare norsk. Hun bodde på internat, og i fritida også var det forbudt å prate finsk. Hun hadde en bror og andre slektninger også på internatet, men heller ikke med dem fikk hun snakke sitt eget språk. Det blei fortalt at språket deres ikke var noe språk, eller at det bare var skitfinsk. Også hun måtte bare tie så lenge til hun til slutt lærte å snakke norsk. Så, da hun blei voksen, begynte hun å arbeide på et fiskebruk. Der jobba det også jenter fra Finland, og hun tenkte at nå kan jeg få prate mitt eget språk. Men hvordan gikk det så? Når hun prata sitt eget språk til de der jentene fra Finland, så lo de bare av språket hennes og herma etter henne, og snakka tilbake på dårlig norsk. Hun fortalte meg at da beslutta hun at hun aldri mer til noen skulle prate finsk, fordi det ikke dugde for noen, verken for finlendere eller nordmenn. Jeg hadde lyst å gråte da jeg hørte hennes fortelling. Si meg, hvorfor har menneskene lært til å være så dumme!

La oss lære ungene deres eget språk!

Vi sitter alle uten å prate ei stund. Vi ser at fortellinga var sterk kost for Terje Aronsen. Men så begynner han å prate igjen.

Terje Aronsen: Jo, sånne historier finnes det mange av, visst kjenner jeg dem, og jeg har sjøl også opplevd det samme. Men nå er det slutt! Jeg blei klar over her i Sverige på den konferansen at sånn får det ikke være! Dere gjetter ikke hvordan jeg har fundert og undra meg på hva jeg burde gjøre. Jeg er lærer i skolen, og skolebarna, små jenter, kom til meg for noen år siden og ba meg om jeg ikke kunne undervise dem i finsk, som er deres og deres foreldres språk. Jeg sa at jeg ikke kunne det sjøl engang, for jeg hadde aldri fått studere ordentlig finsk. Men så ba jeg om permisjon på skolen og fikk det, og dro til Oslo for å studere finsk. Da jeg kom tilbake, så fikk jeg lov på skolen å undervise elevene i finsk. Men det var ikke lett å få den lovnaden! Nåvel, den første høsten ønsket nesten alle elevene å velge finsk, og de var riktig ivrige etter å lære det. Men så lenge varte ikke den iveren. De kom til meg for å si at ikke var dette det språket som deres mor og far og bestemor og bestefar prata, dette var jo et fullstendig annet språk. Dere skjønner, jeg tenkte at jeg må lære ungene fin riksfinsk, eller finsk skriftspråk. Ikke hadde de jentene bedt om det, men om sitt eget språk!

La oss lage et senter for eget språk og kultur!

Stiinan Leena: Men hva har du så tenkt å gjøre nå? Har dere eget skriftspråk? Jeg leste i Haparandabladet at tornedalingene først nå holder på å planlegge et eget språk for seg. Der står det at en forsker fra Tornedalen, Erling Wande, hadde snakka om et ordboksarbeid, og at det ennå ikke var kjent hvordan orda i ordboka burde staves. Så sto det der også at bare én eneste på den konferansen prata sitt eget språk, de andre syntes at det var altfor vanskelig. Den eneste var Matti Kenttä, som jeg også kjenner, fordi han har slekt på den finske sida av Torneelva.

Terje Aronsen: Hør her! Jeg har allerede tenkt på alt! Først så bestemmer vi at dette språket vårt er et eget språk, og begynner å bygge det ut. Så begynner vi å undervise ungene på skolen i det egne språket, det kvenske språket. Vi lager også ei forening som begynner å drive med våre saker, på samme måte som tornedalingene har den Tornedalingsforeninga. Helt til denne dag har vi i Nord-Norge bare hatt finskforeninger, men det ser ut for at våre saker ikke er viktige for dem. Så lager vi også et sånt senter for språk og kultur, som gjør alt dette språk- og kulturarbeidet for oss. Sånn har jeg tenkt det.

Liisan Matti: Det var harde ord! Likevel så har du kanskje rett. Men si meg: Hvorfor begynner dere ikke å bygge ut språket sammen med de der tornedalingene? Er det ikke nesten det samme språket dere har og de har?

Terje Aronsen: Visst er det mye det samme, og jeg følte det slik som om jeg var med egne folk når jeg prata med dem. Men nå må vi begynne med eget språk, kanskje en gang siden kan vi begynne å tenke på et felles språk.

La oss være kvener!

Under praten hadde tida gått fort, og uten at vi merka det hadde vi allerede kjørt over brua til finsk side, til Muonio, og derfra opp til Palojoensuu og Enontekiö.

Terje Aronsen stopper bilen foran en bensinstasjon og spør om ikke vi også har lyst på mat. Han tenker å fylle bensin og spise middag her. Men vi sier at vi bor like i nærheten og at man sikkert venter på oss hjemme. Vi takker Terje Aronsen for skyssen og den interessante praten og ønsker han riktig lykke til i hans nye arbeid. Terje roper ennå etter oss at kom på besøk til Børselv, så får dere se hvordan ting går framover der. Vi lover å komme. ”Hør nå, hør nå, når jeg hvisker til deg...” lyder det fra bilen. Terje lytter ennå på kassetten med Sisaret, som han har skrytt av til oss også.

Ute er det enda kaldere enn før, og vi har ikke noe hjem i Enontekiö, vi bare løy til Terje. Men heldigvis har Annan Kaisa fjernkontrollen til tidsmaskinen i lomma, og når hun peiker med den mot himmelen, så har vi straks foran oss vår varme, trygge og hjemlige tidsmaskin, som vi alle allerede

elsker inderlig. Vi klatrer inn, og snart er vi igjen varme. Vi er alle helt opphisset og vi prater.

Stiinan Leena: Nå, hvordan gikk det der? Blei det noe av Terje sitt arbeid? Fikk han andre kvener med på den der foreningstanken?

Ville Virtanen: Ja, hvordan gikk det der? Eller, visst ser vi at det til slutt gikk bra, ettersom dere alle her snakker kvensk og studerer det. Jeg kjenner også til kvenenes motto: ”Finlendere er vi ikke, nordmenn vil vi ikke bli, la oss derfor være kvener!” Men hvordan gikk det egentlig?

Slik begynte det hele!

Annan Kaisa: Voi voi, det er ei lang fortelling om jeg må fortelle dere alt. Og ikke har vi denne gangen anledning til å dra rundt til alle de der plassene og tidene. Men sett dere her ved sida av meg, så skal jeg vise dere her med skjermen noen biter av deres historie.

Bildene flimrer på tidsskjermen når Annan Kaisa leiter passelige biter for oss om kvenenes historie. Der ser det ut til å være den samme Terje igjen. Der snakker han ett eller annet i en temmelig stor sal, og han har mange mennesker rundt seg, mange titalls, nesten hele Børselv-bygda. Vi hører bare en liten bit av praten hans:

(Øverst på skjermen vises datoen: 16. mars 1984.)

”Vi bor i forskjellige bygder, en bor i Børselv, en annen i Lakselv eller Alta, en tredje igjen i Kvæningen, Vadsø, Lyngen, Vestre Jakobselv eller Bugøynes. Men vi har alle felles røtter, som nesten er de samme som tornedalingenes røtter.

Og vi forstår alle hverandre. Børselvværingen forstår lakselvværingen, lakselvværingen forstår vadsøværingen, vadsøværingen forstår altaværingen, altaværingen forstår kvæangsværingen, kvæangsværingen forstår lyngsværingen, lyngsværingen forstår jakobselvværingen og bugøynesværingen. Vi har samme røtter og samme språk, men vi har ikke en egen organisasjon. La oss lage en organisasjon eller ei forening! Da er vi mange – fryktelig mange! ”

Snart er det et annet bilde. Også stedet er et annet. Når vi ser ut av vinduet, ser vi at dette er Sørkjosen, det stedet som vi fløy over da vi var der for å treffe Peder. Men også her er Terje og en mann som er fremmed for oss, i hvert fall husker vi ikke at vi skulle ha sett han før på tidsreisen. I bakgrunnen er det mange mennesker som vi ikke kjenner. Men det er også kjentfolk der. Med én gang ser vi den samme Anna-Riitta, som den gangen sist snakka til Peder, der er finsklæreren Bente, og der er også igjen den der Hugon Eira, som ser ut til å

trengte seg inn på alle steder. Vi ser at Eira ser med årvåkent blikk og lytter når Terje prater med den fremmede mannen. Også vi lytter:

(Øverst på skjermen vises datoen: 26. oktober 1985.)

Den fremmede mannen: Jo, også jeg har tenkt på en sånn organisasjon. Det blir ellers ingenting ut av dette. Politikerne og Staten lytter ikke bare til enkeltmennesker. Det må være en organisasjon bak. Jeg meiner at jeg straks skal stifte en sånn kvenforening i Skibotn også. Vi har riktig mange mennesker som ønsker å være med.

Terje: Riktig bra, Bjørnar! Og så slår vi deres forening og vår forening sammen og stifter et eget forbund for kvenene, som kan drive med våre saker!

Bjørnar: Ja, og jeg vet at på mange plasser er det også mennesker som vil være med. I Alta er Irene Andreassen og Egil Sundelin. Begge er fra Øst-Finnmark, den ene fra Kiberg, den andre fra Skallelv, og riktig dyktige folk. Egil har vært med i politikken også, sånn som jeg, og derfor vet han også hvordan man påvirker politikkerne.

Terje: Politikere trenger vi sannelig også, ellers blir det ingenting. Men hos oss i Porsanger er det veldig dyktige kulturfolk som kan skrive også på vårt språk og ...

Annan Kaisa slår av skjermen og sier at nå er det nok for denne gang. Men det var slik alt begynte!

10. La oss holde gjestebud! (Tiende kapittel)

I gjestebud spiser man ikke ferdigmat!

Vi er igjen i tidsmaskinen. Men nå ser der temmelig annerledes ut enn de tidligere gangene. Rommet er mye større, og midt i det er det et langt bord, som har en fin duk på. På den holder akkurat nå tidsreisefolket å sette tallerkener, både dype og flate, forskjellige glass og gafler, kniver og skjeer, kopper og tefat og asjetter. I rommet er det en skikkelig god duft av mat. Annan Kaisa lager et bål i hjørnet av tidsmaskinen og tilpasser over det en kaffekjele ¹ i enden av en kjepp. Det ser nesten ut som man har tenkt å holde gjestebud! Annan Kaisa ser på styret vårt og snakker.

Annan Kaisa: Åhå, voi, voi! For noen delikatesser dere har laget! Det gikk altså fint på hentereisa deres til mattradisjonene! Dere har funnet mange oppskrifter eller råd om hvordan maten ble laga i gamle dager. Nå skal vi ikke spise noen ferdigmat, men riktig ordentlig mat!

Stiinan Leena (rød i fjeset): Javisst! Men det var altså tilstrekkelig spennende da jeg var alene for første gang på tidsreise. Jeg var redd for hvordan det skulle gå med meg, om jeg finner tilbake derfra til egen tid. Og finner jeg fram til riktig sted! Tenk om jeg skulle ha funnet meg igjen for eksempel på månen!

Ragnhild Hansen: Nå tøyser du! Ikke kommer man seg til månen med en tidsmaskin, og denne fører jo mennesket alltid tilbake til samme plass som den dro fra. Men se hva slags boknafisk fra gamle dager jeg har funnet og kokt!

La oss spise fisk, kjøtt og suppe...

Petterin Mikko: Boknafisk? Også så godt som det lukter! Men hva synes dere om denne saltlaksen min? Og her har jeg også spekeflyndre, og enda stekt flyndre og kokt flyndre. De spiser vi med poteter og smelta smør, eller med hvit saus. Jeg har begge her i kasserollen. Får dere ikke vann i munnen?

Stiinan Leena (med ause i hånda): Visst, visst. Men jeg har laga sildegrynsuppe. Her dere hørt om slik mat før? I Kvænangen i gamle dager brukte man sånn.

I den er det saltsild, byggryn, litt poteter og løk.

Maijan Kreeta: Du slette tid! Høres rart ut! Hvordan passer den saltsilda å koke suppe av? Går den ikke i stykker av det?

¹ Jeg tror at det ikke kan være et ordentlig bål, men sikker er jeg ikke, for den tidsmaskinen er en sånn rar greie!

Stiinan Leena: Den går ikke i stykker. Etter at jeg lærte å koke den, så vil jeg ikke ha annen mat!

Maijan Kreeta: Ja vel. Jeg for min del dro og snakka med de gamle skibotnværingene. De fortalte at de bruker å bytte smør mot reinkjøtt med sine reindriftsgjestevenner. Her får dere smake tørkakjøtt og røykakjøtt. De smaker altså deilig!

Forskjellige kaker, hoder og grøt...

Hannun Hanna: For meg høres det virkelig ut som delikatesse, og jeg har i hvert fall lyst til å smake det. Jeg for min del har laga fiskekaker, plukkfisk og pressegrynsgrøt (havregrynsgrøt). Ho Elsa fra Bugøynes ga meg råd om dem. Hun fortalte at i gamle dager hadde man ikke råd å kaste noe mat, men alt ble brukt og av (mat)restene lagde man ny mat neste dag.

Petterin Mikko (ser litt mistroisk på pressegrynsgrøten): Hva er det egentlig du har hatt i den der pressegrynsgrøten? Er et kanskje ei blanding av kjøtt og grøt?

Hannun Hanna: Ja visst! I den er det bacon og pressegrynsgrøt, og den er stekt. Den må du smake! Det er en skikkelig godbit. Men si nå sjøl hva de der merkelige svarte klumpene er, som du har i det der karet.

Petterin Mikko: Disse kakene her, mener du? Det er blodklubber. Jeg dro til det gamle Børselv, og der ga man råd om dem. Det er mening å spise dem med de der sauehodene.

Liisan Matti: Med sauehoder! Hva er det du sier? Hvem spiser sauehoder?

Petterin Mikko: Dem spiser de som forstår seg litt på mat. Du skjønner, de sauehodene er først salta og tørka og siden kokt i vann. I den kraften koker man så blodklubbene. Og det passer å koke rognboller også i den.

Mange slags brød og lefser...

Liisan Matti: Voi, alle de der kakene og hodene deres! Men se nå hva slags brød jeg lærte å steike i Alta. Som dere husker, så dyrka de gamle altaværingene også bygg. Jeg har stekt riktig skikkelige, gammeldagse byggkaker. Ikke var det lett heller, fordi de må kjevles så tynt, og deigen vil bare klebe seg til kjevla. Likevel kan man ikke ha for mye mel i deigen, for ellers blir de harde og smakløse.

Stiinan Leena: Likedan er det med de der potetlefsene. Jeg dro til Nordreisa og lærte hos Hilda Bergmo, og hun lærte meg trinn for trinn hvordan man lager disse lefsene.

Liisan Matti: Hva er det så i de der? Er det byggmel også i dem?

Stiinan Leena: Nei, disse er bakt bare på hvetemel og poteter. Dessuten er det tilsatt litt salt, og annet er det ikke i dem. Men den deigen må arbeides fryktelig godt så den ikke lenger kleber seg. Dere aner ikke hvor mange ganger jeg måtte prøve å bake dem før jeg lyktes!

Liisan Matti: Hvordan stekte du dem da? Stekte du dem i ovnen?

Stiinan Leena: Nei, oppå ovnen, på plata, steiker man dem. Og raskt må man steike dem, og bare på den ene sida. Ellers blir de harde og brennes.

Liisan Matti: På samme måte steikes disse byggkakene også. Jeg fikk dem akkurat ferdig. Prøv, her er de under håndkleet. De må spises varme med smør på straks.

Stiinan Leena: Så har jeg stekt en annen sort lefser også, sånne her søte lefser. Disse lærte ei gammel kone fra Kåfjord meg. I disse her er det smør og rømme i deigen og litt hjortetakksalt, slik at de heves litt og blir litt tykkere. Og naturligvis er det smør og sukker og kanel imellom som også i de der andre lefsene.

Liisan Matti: Men se hva slags brød jeg har bakt! Disse her er skikkelige helsebrød! Jeg fikk denne oppskrifta i Nordreisa, og de fortalte at det er kalt tjærebrennerbrød. Det er sånt som holder seg lenge og høvelig å ta med til skogs.

Ragnhild Hansen: Men du slette tid! Hvor mange av de der har du bakt! Det finnes sikkert mange titalls brød av dem!

Liisan Matti: Det er bare tjue av dem. Og jeg gjorde bare slik som det sto i den der oppskriften som jeg skrev opp...

Hannun Hanna: Nå, vi har i hvert fall brød nok! Jeg dro også til Vadsø for å se hva slags brød man der bakte. Jeg dro faktisk til Tuomainengården, og der holdt Ida Tuomainen akkurat på med å bake varmtvannsbrød. På ei stang i taket hang det til tørk hos henne sånne runde brød, som hun kalte hullbrød, og som, etter det jeg har hørt, er laget bare utelukkende av surdeig og grovt rugmel, for med surdeig hever brødet seg også uten gjær. Og nå har jeg også forsøkt å bake sånne hullbrød. Men lett var det så visst ikke...

Ragnhild Hansen: Men hvem skal egentlig spise all denne maten? Med dette kunne man ha bispist om så et helt kompani!

Petterin Mikko: Ja, og hvor blir det nå av denne Ville Virtanen? Han har vel ikke forsvunnet på sin egen tidsreise? Eller dratt på ferie til Finland og fullstendig glemt gjestebudet vårt.

Ville Virtanen hadde en hane med!

I det samme river noen opp døra til tidsmaskinen. Ville Virtanen kommer andpusten inn. I favnen har han en fryktelig stor pakke, som det kommer en ordentlig herlig duft fra.

Annan Kaisa: Nå, god dag, Ville! Fint at du også kom til slutt. Vi venta på deg og lurte på hvor du egentlig var blitt av.

Ville Virtanen: Nå, litt sein ble jeg, fordi det tok lengre til å lage denne hanen enn jeg trodde. Den må være i ovnen i mange timer, og jeg hadde glemt at den tar så lang tid å lages. Og så var i tillegg lufttoget også litt forsinka.

Annan Kaisa: En hane! Hva i all verden slags hane? Hva er det slags hane som må være mange timer i ovnen? Og er haner også kvensk tradisjonsmat?

Ville Virtanen: Ja visst! Se! Her er hanen.

Ville Virtanen tar opp pakken, og der ligger det på et fat et skikkelig stort og nesten svart brød.

Ragnhild Hansen: Hva slags lurerier er det nå du har funnet på, Ville? Betyr ordet *kukko* brød på finsk? Eller hva slags hane er liksom dette brødet?

Ville Virtanen: Dette er nå en hane, da. Men dette er ikke høna sin hane, og ikke orrfugl eller storfugl, og ikke rype heller, men en fiskehane!

Petterin Mikko: Hæ? Fiskehane? Hva er det for noe? Er det noen slags genblanding?

Ville Virtanen: Det er ikke en genblanding, men en blanding av brød og fisk. Inne i den er det fisk og brød oppå.

Stiinan Leena: Men nå har du visst rota i hop, Ville. Vi skulle jo bare ha gammeldags kvensk mat og ikke noe finsk mat.

Ville Virtanen: Nå er det du sjøl, Leena, som roter! Det er ikke slik at alt det som er finsk, ikke er kvensk, og det som er kvensk, ikke er finsk. Vi har veldig mange like tradisjoner, naturligvis. Men jeg må likevel innrømme at denne fiskehanen er en mer finsk fiskehane enn en kvensk fiskehane. Her er det, ser du, lagesild og svineflesk inni, kvenene igjen, hører jeg, brukte saltfisk i den. Men passer det kanskje for dere å spise finsk *kalakukko*, eller skal jeg kaste den vekk?

Maijan Kreeta: Ville, Ville, kjære Ville, bli nå ikke sint! Jeg vil straks smake på den der fiskehanen din. Den lukter i hvert fall fryktelig godt.

Ragnhild vil ha vitaminer

Ragnhild Hansen: Nå har vi hvor mange sorter som helst av fisk, kjøtt, kaker og suppe. Brød har vi om vi så spiste (av det) ut året. Poteter finnes og neper. Men si meg! Har vi noen som helst ferske grønnsaker? Legene sier at det er viktig å spise grønnsaker også, ellers får mennesket alle de slemme sykdommene, hjertefeil og tette blodårer, og til og med kreft.

Også tennene faller ut av munnen om man ikke får nok C-vitaminer, og magen fungerer ikke om vi ikke får nok fiber.

Maijan Kreeta: Nå tøver du, Ragnhild. C-vitaminer får man fra poteter og neper, og i de der kvenbrødene er det mer fiber enn du noensinne får av de fruktene som du vanligvis spiser. Og tenk på hvor rein naturen før i tida var! I all mat var det mye mer vitaminer, og lufta også var så rein at lungene og hele kroppen holdt seg frisk.

Liisan Matti: Ja, og visst spiste de gamle kvenene også grønnsaker. De samla syre(gress) og kvann på fjellet og gressløk på stranda, og i dem er det så mye

vitaminer som det ikke finnes andre steder. Og se her, også av det har jeg tatt med hit!

Blåbær, markjordbær, åkerbær, rips...

Stiinan Kreeta: Så sank de også bær: tyttebær, multer, krøkebær, blåbær, markjordbær, åkerbær, rips. Jeg var i Alta for å plukke dem, og nå får dere spise dem til dessert. Om dere også heller melk eller fløte over, så er det en fullgod delikatesse.

Hannun Hanna: Jeg også har laga en sort dessert: pressegrønssuppe. Den er laga av pressegrøn og rosiner og er fryktelig god, om jeg så skal si det sjøl.

Ville Virtanen: Nam nam, det blir ingen mangelsykdommer når man har bær og rosiner og pressegrøn! Men nå må vi snart komme til hovedsaken. Hva synes dere så at vi skal drikke?

Annan Kaisa: Jeg tenkte som så at vi skulle drikke vann, melk, surmelk og krøkebærsaft til maten, og deretter kaffe. Derfor har jeg også laga kaffeost som dere kan ha i kaffen. Men den kaffeosten kan man også spise med bær om man vil. Jeg har også stekt kaffeost, og den passer veldig bra med multer eller markjordbær eller blåbær.

Men Mikko har jo laga vin!

Petterin Mikko: Overraskelse, overraskelse! Jeg har laga vin også!

Ragnhild Hansen: Hva er det du sier? Drakk de gamle kvenene også vin? Visst vet jeg at torneborgerne transporterte brennevin hit til Ishavets strender også og solgte det på markedene. Mot det var det Læstadius prekte, om spritens elendighet, når folk drakk seg fulle og sloss og slo hverandre nesten i hjel.

Petterin Mikko: Visst har kvenene også laga vin sjøl, man trengte ikke handelsmenn til det. Dere skjønner at man finner jo all slags delikatesser i naturen. Av heggebær blir det en helt utrolig god vin, og her er til dere, så dere får smake. Og av rognebær også blir det god vin. Men i denne rognebærvinen min har jeg også hatt litt epler, for ellers ville den kanskje ha blitt altfor sur. Men ingen trenger å drikke disse vinene, om man er redd for at det går til hodet og at man begynner å sloss. Eller om dere allerede har ødelagt lever eller nyrer, så er det bare å la være å drikke. Jeg tvinger ingen til å drikke.

Stiinan Leena: Litt vin er bare sunt for levra og nyrene. Ikke kommer vi til å sloss, vi som er så gode venner. Og ikke trenger vi å sloss om maten heller, for vi har nok av den om så til to kompanier også.

Annan Kaisa: Ja. Her trenger man så visst ikke å sulte eller dø av tørst! Vi er sikkert alle fryktelig sultne og tørste, men så her mye klarer vi virkelig verken å spise eller drikke, om vi så skulle ha spist og drukket hele natta.

Mat er det nok av til en større flokk også!

Hannun Hanna: Ja, jeg tenkte også litt på det at det er mat nok til en litt større flokk også. Jeg har bestemor og bestefar fra Italia på besøk her, søster fra Tyskland og bror fra Russland. Jeg inviterte dem og samboeren min med til dette gjestebudet.

Petterin Mikko: Også jeg har invitert slektninger. Der ser de ut til å komme allerede, mor mi og far min og svigerfar og svigermor. Så har jeg i tillegg invitert en kamerat, som alltid liker gjestebud veldig godt og ønsker å bli kjent med dere også.

Ville Virtanen: For et bra sammentreff! Jeg inviterte også mine folk fra Finland. Også de ønsker å bli kjent med dere. De er svært interesserte i kvenene og ønsker å høre språket deres. Samtidig tenker de på å besøke faren min sine slektninger. Dere husker nok at faren min er fra Norge. Så har jeg kjentfolk også i Sverige, og de også ba om å få være med i gjestebudet vårt.

Matin Matti: Og jeg inviterte...

Bordet er dekket

I det samme høres temmelig mye spektakkel utenfra. På universitetsplassen løper det en hel flokk mennesker, som roper noe på kvensk eller meänkieli. Også finsk tale høres derfra. Det må være våre tidsreisefolk sine gjester, som kommer der. Men hvorfor kommer de ikke inn, men ser ut til leite etter noe. Naturligvis, de ser jo ikke tidsmaskinen vår! Annan Kaisa åpner døra til tidsmaskinen og roper gjestene inn. De ser litt forbauset ut da de blir bedt om å komme inn i ei busk, som er vokst inn i labyrinten. Men de kommer og – åhå! – hva er det ser inne i buska? Der er det et riktig vakkert pynta rom, der det er et langt, dekket bord. På bordet er det en hjemmevevd duk og tykke talglys. Bordet er ellers også dekket riktig stilig. Der er det mange tallerkener, dype og flate, og ved siden av dem glass, gafler, kniver og skjeer. Der er det fat og kar og gryter og kasseroller, fulle av de lekreste matretter: kokt, steikt, salta, tørka og røykt fisk og kjøtt og mange slags kaker, fiskekaker, rognboller, blodklubb. Det er også mange supper der: sildesuppe, kjøttsuppe og pressegrønnsuppe. Bær er det også masse av: tyttebær, multer, blåbær, markjordbær, rips og alt mulig. Og kaffeost er det naturligvis et riktig stort fat med. På bordet er det også mange mugger og karafler, med riktig friske drikker: vann, surmelk, melk, krøkebærsaft, heggebærvin, rognebærvin.

La oss spise og drikke, synge og danse, gråte og le...

Men om de bare skal bli stående å beundre denne stasen, så blir maten fort kald. Heldigvis ber Annan Kaisa alle om å sette seg til bords og spise. Og de spiser og drikker, og de drikker og spiser. Men de glemmer ikke å prate heller.

Tidsreisefolket har så mye å fortelle om sine reiser til de gamle kvenene at de vil slett ikke stoppe. Gjestene spør, og de forteller og forteller. De ler riktig mye når de forteller om reisene, men de gråter også når de tenker på hvordan situasjonen for kvenene og det kvenske språket tidligere har vært. Og de gråter nesten også når de tenker på at dette var deres siste felles gang i tidsmaskinen. Eller kanskje de likevel ennå en gang kunne....

Etter at riktig mye er spist og drukket, prata, ledd og grått, så synes faren og mora og svigerfaren og svigermora til Mikko at nå får det holde. De tar fram instrumentene og spiller kvensk musikk. Noen danser, andre bare synger. Måsene og kråkene på taket av universitetet vrir på hodet og spisser ørene; hva slags bråk er det som høres der fra buska i labyrinten, og hvorfor får vi ikke sove i fred? Og slik fortsetter det helt til det blir morgen.